

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра суспільного врядування

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: **«ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МИСТЕЦТВА ДЛЯ
НАЛАГОДЖЕННЯ ЯКІСНОГО СУСПІЛЬНОГО ДІАЛОГУ»**

Виконала: студентка 2-ого року
навчання, спеціальності 281 Публічне
управління та адміністрування

Ушпик Яна Валеріївна

Керівник Тертичка В.В.,
доктор наук з державного управління,
професор

Рецензент _____

Магістерська робота захищена
З оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2020 р.

Київ 2020

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1.Теоретико-методологічні засади взаємодії культури й влади ...	8
1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження взаємодії й влади	8
1.1.1. Суспільний діалог – це?.....	8
1.1.2. Культура – це?.....	10
1.2.Теоретичні основи дослідження взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу	14
1.2.1. Політизація мистецтва.....	17
1.3. Методологія дослідження взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу	19
1.3.1. Теорія методології	19
1.3.2. Наукові авторитетні дослідження	20
Висновки до першого розділу	24
Розділ 2.Законодавча база та стан реалізації взаємодії культури й влади	27
2.1. Сучасний стан взаємодії культури й влади	27
2.2. Світова практика взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу	33
2.2.1. Міжнародний досвід вирішення проблеми	35
2.2.2. Культурна політика Європейського Союзу	37
2.3.Проблемні питання інституційного становлення взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу	41
Висновки до другого розділу	45
Розділ 3.Рекомендації щодо налагодження якісного суспільного діалогу	47
3.1.Стратегія розвитку культури та мистецтва в Україні для налагодження якісного суспільного діалогу	47
3.1.1. Пріоритети: основні заходи діяльності у галузі	49
3.2.Пропозиції щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади.....	52
3.3. Рекомендації щодо налагодження якісного суспільного діалогу.....	56
Висновки до третього розділу	50
Висновки	52
Список використаних джерел	57

ВСТУП

Новизна дослідження

Державне управління сферою мистецтва в Україні — це сектор, який потребує підтримки в організації та систематизації роботи з боку державних управлінців, які можуть розвинути мистецький, а відповідно й культурний, сектор до рівня якісної системи управління, який виступить у ролі налагодженого механізму, де чітко прослідковуватимуться законодавчі та виконавчі зобов'язання, існуватимуть підтримка мистецьких ініціатив і професійний підхід до мистецтва як одного з інститутів громадянського суспільства, а також як одного з інструментів державної влади. Державне управління в зазначеній сфері містить мало напрацювань, які б практично задовольняли суспільство та представників мистецької сфери, насамперед, така проблематика існує із-за не відокремлення мистецтва від культури, постійне єднання яких унеможливорює поглиблення управлінського підходу саме до сфери мистецтва, в той час як провідні країни світу, як-то Сполучені Штати Америки, або країни Азії та Європи навчилися розмежовувати впливи управління на культуру та мистецтво, розділили нормативно-правову базу на окрему для мистецтва та на окрему для культури, в Україні продовжують будувати взаємодію на засадах управління культурою, де мистецтво є лише одним з переліку видів діяльності у секторі культури. Насправді ж поняття мистецтва та культури різняться, новизна дослідження полягає у тому, що механізми управління мистецтвом в Україні, не залежно від сектору культури для налагодження якісного суспільного діалогу, поки що не визначено. Управління мистецькою сферою потребує оновлення та визначення напрямків організаційного та координаційного характерів, бо саме ця сфера може займати провідне місце у налагодженні якісного суспільного діалогу, завдяки багатогранності та дотичності абсолютно до всіх життєвих аспектів суспільства, що є безапеляційним авторитетним надбанням кожної демократичної країни. Мистецтво зображує життя українців у піснях, у танцях, у музиці, у образотворчих та декоративно-прикладних

здобутках, в естраді та у цирку, де не одне десятиліття транслюються реалії українського народу. Історично так склалося, що наш народ вміє перетворювати у метафори власні проблеми за допомогою творів мистецтва. Це наш талан і розум, це наша перевага та одночасно слабкість. Видатного композитора, музиканта чию «Щедрівку» виспівує весь світ, без перебільшення, бо вона є гімном Різдва, було вбито у власному будинку, ім'я його Микола Леонтович. Він не єдиний український митець, якого спіткала така доля, якого винищила радянська влада. Чому це відбулося і про що це говорить сучасникам? Ці люди є авторитетами думок, кожна демократична країна вважає за честь та своїм обов'язком надавати представникам мистецтва право говорити, зокрема, і про складне, що звучить жорстко з вуст влади. Хтось може заперечити факт необхідного державного регулювання сфери мистецтва, аргументуючи це чимось поза межами раціонального й практичного, але це не так, маючи освіту митця — театрального режисера, можна з впевненістю сказати, що мистецтво потребує втручання влади в управління цією сферою, міцна законодавча база, підтримка у реалізації мистецьких продуктів, у їх створенні — це те, чого митці сьогодні в Україні майже не мають. Через що бути почутими населенням України складніше, ніж бути почутими тому ж митцю десь далеко за кордоном. Але цю роботу хочеться будувати не з точки зору митця, а з точки зору зацікавленого управління сферою мистецтва як дієвим механізмом для налагодження якісного суспільного діалогу. В наукових доробках державного управління є моделі та правила формування політик, виважені та максимально охоплюючі всі можливі сфери, але так і немає окремо зазначених моделей та правил у регулюванні та забезпеченні сфер мистецтва, які за власним визначенням не можуть піддаватися узагальненням з іншими сферами, мистецтво передбачає частіше ірраціональність та вихід за межі, встановленні консерватизмом, тож, має бути відповідна програма або, точніше, стратегія державної політики, яка забезпечить всебічні аспекти сфери мистецтва на якісному управлінському рівні. Існує необхідність розмежування культури та мистецтва під час управління ними та створенні програм для них. Хоча це й сумісні, й взаємозалежні поняття, але принципи їхнього існування, базиси абсолютно різняться і не передбачають за собою управління

культурою як єдино можливого для формування політики у сфері мистецтва.

Наукові дослідження

Державне управління сферою мистецтва як відокремлене явище від державного управління сферою культури за часів незалежності України було досліджено мало або й зовсім не було досліджено. Такий висновок є з дослідження як і наукових робіт, так і Закону України «Про культуру» [1], який вказує, що на законодавчому рівні влада поняття культури та мистецтва ототожнює, а часом й робить їх взаємозамінними. У світовій практиці, де таке розділення відбулося доволі давно, є низка авторитетних праць, вартих уваги, серед них виділяються такі науковці як Т.Міллер, М.Інгрем, Е.Еверітт, Г.Хілдман-Чорташ, С.Манді, Ф.Матарессе. Ними були досліджені аспекти управлінської діяльності у сфері мистецтва, проаналізовані переваги переходу до управління мистецтвом з позицій надання державного менеджменту, класифіковано можливі види управління мистецтвом, в тому числі й так звані принципи «витягнутої руки»(наприклад, досвід Великобританії) та патронатної підтримки (наприклад, досвід Франції). В Україні вплив культури на формування державного управління, їхні взаємозв'язки досліджували Н.Плахотнюк, І.Безгін, О.Іваницька, І.Дзюба, І.Розпутенко, В.Андрющенко, М.Кирюшко, А.Філіна, С.Чукот, В.Федь, Г.Чміль, В. Лісовий, В.Малиновський, В.Зуй, В.Майборода, М.Жулинський. Здебільшого наукові дослідження сходяться у твердженні, що передусім є необхідність повного відходу від чинної системи управління у цій сфері, оскільки з точки зору результативності та ефективності програми, затверджені раніше, не містили у собі великого врахування, прорахунків на майбутнє, вся робота та дія була спрямована на підтримання статусу чинної установи, але ніяк не на розвиток сфери мистецтва.

Визначення об'єкту та предмету роботи

Об'єкт: Процес державного управління у сфері мистецтва та взаємодії культури й влади.

Предмет: Механізми державного управління у сфері мистецтва для налагодження якісного суспільного діалогу.

Конкретизація мети та встановлення завдань дослідження

Метою роботи є дослідження та розробка нової системи механізмів державного управління у сфері мистецтва для налагодження якісного суспільного діалогу.

Завдання:

- 1) дослідити взаємодію між культурою й владою;
- 2) систематизувати набутий досвід у галузі;
- 3) проаналізувати міжнародний досвід вирішення проблеми налагодження якісного суспільного діалогу;
- 4) сформулювати пропозиції і рекомендації щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу.

Очікуванні результати

Державне управління сферою мистецтва має зобразити якнайповніше картину наявних стратегій управління, напрямків та виокремити недоліки, сформулювати чіткий план-рекомендацію для дієвої й продуктивної державної політики у сфері мистецтва для налагодження якісного суспільного діалогу. Очікуваним результатом виступають практичні пропозиції і рекомендації щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу. Подальшим очікуваним результатом може бути впровадження рекомендацій та вже конкретне налагодження роботи Державного агентства з питань розвитку мистецтв, спираючись на надані та прийняті рекомендації. Дослідження здійснює аналіз сфери, тому одним із проміжних і обов'язкових очікуваних результатів є правдивий та максимально об'єктивний аналіз, з урахуванням всіх можливих аспектів даної сфери.

Методи дослідження

Теоретико-методологічною основою магістерського дослідження є поєднання загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, серед яких є методи аналізу, порівняння, аналогії. Методом аналізу та синтезу було досліджено потреби державного управління та регулювання сферами культури та мистецтва, проаналізовано наявну нормативно-законодавчу базу. Системним методом було проаналізовано взаємодію влади й культури, вибудовано їхні зв'язки, досліджено корисність та якість такої взаємодії. Дослідження явища культури частково було проведено за допомогою антропологічного методу, задля узагальнення повноти значення поняття культури та її місця у сучасному суспільстві. Завдяки структурно-функціональному методу було розглянуто яким чином відбувається організація структури державних органів управління сферами культури та мистецтва. Методом моделювання було створено та запропоновано у якості практичних пропозиції і рекомендації щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади альтернативний варіант вирішення для налагодження якісного суспільного діалогу. За допомогою наукових праць українських та світових науковців у галузі, а також теорії з державного управління було узагальнено та систематизовано теоретичну складову магістерського дослідження.

Структура та обсяг магістерської роботи

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг магістерської роботи – 73 ст. Список використаних джерел містить 51 найменування, у тому числі 11 англійською мовою.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУРИ Й ВЛАДИ

1.1. Понятійно-категорійний апарат дослідження взаємодії й влади

Суспільний діалог – це?

Вчасне реагування на перспективні питання та проблеми, співіснування різних категорій та інтересів у тотожних за значенням умовах, передбачення суспільних катастроф і просто нормальний розвиток свідомості громадянського суспільства – таку гіпотезу хотілось би називати визначенням поняття «суспільний діалог», вона не є вичерпною, але базується на власному досвіді та розумінні необхідності та умов виникнення такого роду діалогу. Україна існує в суспільстві, де починають поєднуватися у симбіозі деліберативна та партиципаторна демократії, які передбачають місце для суспільного діалогу одне з найперших і найголовніших. Відповідальність кожного громадянина демократичної країни – це вміти говорити. Відповідальність демократичної країни – забезпечити основні принципи верховенства права, зокрема, право бути почутим. Розвиток громади прямо пропорційний її вмінню налагоджувати спілкування. Чому неможливо стверджувати на сьогодні, що українське суспільство

повністю та вичерпно розуміє взаємодію покладену у деліберативну або партисипаторну демократії між суспільством та державою? Тому що існує певна межа між освітою громадян та бажанням держави влаштовувати діалоги. А це означає, що громадськість переважно реагує постфактум на події, які її торкаються на державному рівні, своєю чергою, держава, в обличчях представників, яким громада делегувала такі повноваження, змовчує про можливість діалогу, коли передбачає хвилю незадоволення та не стримування, що вже суперечить засадам демократії. Є необхідність прозорого договору між об'єктом та суб'єктом державної влади про межі взаємодії.

Суспільний діалог передбачає конкретну участь сторін, яка може транслюватися у межах демократичного суспільства за допомогою круглих столів, референдумів, громадських консультації та слухань тощо. Існує необхідність для стабільного результату комунікації у нормативно-правових забезпеченнях діалогів. Саме поняття діалогу вперше з'являється в грецькій історії, саме звідти запозичено слово «Διάλογος», що в перекладі з грецької означає «розмова», та тлумачиться як обмін інформацією між двома і більше особами[2]. Така інформація обов'язково є цілеспрямованою задля досягнення певної мети, тому абсолютно закономірними є трансформації, які привели людей від розмови між декількома особами до суспільних діалогів, які мають вирішальні ролі в життєдіяльності громадськості. Дослідження суспільного діалогу І.Шумляєвою акцентує увагу на важливості суспільного діалогу з точки зору, в першу чергу, громадсько-політичних та соціально-економічних тем, на її думку, в зв'язку з цим, виникає необхідність оптимального розкриття й розуміння можливостей суспільного діалогу як особливої форми, а також є потреба у пошуку ефективних способів його використання.[3] Тобто, суспільний діалог таке явище, яке є одним з інструментів впливу влади на суспільство, і впливу суспільства на державну владу відповідно. Суспільні діалоги можуть вирішувати та створювати домовленості щодо громадсько-політичних та соціально-економічних проблем між суб'єктами діалогу, передбачаючи таким чином хвилі спротиву та конфліктних дій з будь-яких сторін. Своєю чергою А.Ахієзер у підтвердження про передбачення та усунення конфліктних зіткнень за допомогою суспільного діалогу, вважав розвиток діалогізації єдиним

засобом подолання соціальної дезорганізації. Розвиток діалогізації він вбачав як систему певних відносин та культури через формування відповідних інститутів та розвиток у різноманітних різноорієнтованих соціальних групах здібностей до прийняття спільних рішень[4]. Виходячи з цього можна стверджувати, що готовність до суспільного діалогу є явищем набутим, у ході розвитку громади й виникнення необхідності розв'язання питань толерантним шляхом, але водночас певною мірою і кардинальним. Великий внесок у формування ключових складових суспільного діалогу зробив Harold H.Saunders у його праці «Sustained dialogue in conflicts:transformation and change».Суспільний діалог, який він також визначає як стійкий, розкривається через концептуалізацію того, чим займаються люди в конфліктних умовах, перебуваючи при тому в безпечному місці, створеному навмисне для систематичного ведення діалогу впродовж тривалого часу, який містить п'ять взаємопов'язаних процесів, серед них на першому місці визначення та формулювання проблеми, яку обидві сторони вважають, власне, проблемою, далі відбувається прийняття необхідності розв'язання цієї проблеми саме шляхом перемовин, діалогу і не інакше, наступними кроками є організація самого діалогу та його проведення з метою досягнення згоди між сторонами й завершується все обов'язковою реалізацією згоди, як основи для подальших кроків мирного врегулювання протистояння [5]. Саме H.Saunders є автором великої кількості наукових праць щодо питань вирішення різноманітних конфліктів шляхом суспільного діалогу, всі рекомендації, які він надав для тих чи інших проблемних ситуацій спиралися на його особистий практичний досвід вирішення надскладних конфліктних ситуації, зокрема, військових та збройних конфліктів відомих світовій історії. Концепції суспільного діалогу варто розглядати у якості максимально безпечних та дієвих можливостей подолання неоднозначних ситуацій. Детальне вивчення світових практик суспільного діалогу розкриває певні закономірності, яким можуть підкорюватися люди, адже кожен хоче висловитися і бути зрештою почутим, як тільки досягається подібна ціль, конфлікт починає зменшуватися, переростаючи у компроміси та зрештою у такі домовленості, які гарантують найвигідніші для всіх учасників діалогу умови згоди. Коли державне управління починає діяти з урахуванням

особливостей якісних перемовин, то від такої взаємодії всі тільки отримують найкращі та найвигідніші здобуття.

Культура – це?

Трактувати поняття культури можна безкінечно, адже в ній закладено багатогранність людської природи повною мірою, ми можемо розвинути на рахунок культури філософську інтерпретацію, можемо звернутися до антропології, можемо шукати в культурі земне та просте, а можемо духовне та божественне. Культура настільки велика, настільки багато визначень вона вміщує в собі. Можна стверджувати про культуру як про ціннісну систему, можна як про здобуток цивілізації. Єдиного визначення не існує, оскільки кожен вчений-культуролог свого часу вважав за потрібне знайти власну дефініцію щодо суспільного явища культури. Одними з успішних дослідників культури можна назвати А.Kroeber та С.Kluckhohn, завдяки їхній праці 1952-го року «Culture: a critical review of concepts and definitions», де вони навели понад 180 визначень поняття культури[6]. Така велика кількість визначення культури є лише часткою від загальної сукупності трактувань. Однак, велику заслугу та пошану віддають саме цим обидвом вченим-антропологам, бо вони зробили один суттєвий крок до загальносвітової систематизації поняття культури, розділивши таку велику кількість визначень за певними групами, тобто класифікувавши їх. А це дало змогу з'ясувати, що культура — це поняття не дихотомічне і не має чітких меж. Єдиний орієнтир у культурі, об'єднуючий елемент – це людина, а далі все, що є її зображенням світосприйняття можна вважати складовими або визначеннями поняття культури. Зокрема, мистецтво, яке зустрінеться майже у кожного інтерпретатора поняття, якому присвячено цей параграф, є вагомою та обов'язковою складовою культурного визначення. Культура є і в історії, і в філософії, і навіть в релігії, вона є нормою в політиці, і є складовою економіки, вона є духовним надбанням людства та його практичним універсальним інструментом вираження власної творчості. Нормативно у Законі України «Про культуру» у ст.3 п.1[1] визнаються основними засадами культури: «Сприяння утвердженню гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті». Але можна сказати, що культура і сама є

ідеєю, сама є мораллю, є суспільством, є ідеалом, народженим людиною. Культура – це наука, яка покликана врегульовувати життя громади, яке складається з постійної боротьби як рушійної сили динаміки життя людства. Значення культури в житті окремого індивіда або громади, цивілізації, нації буде водночас і різнитися, і матиме єдиний знаменник – регулювання наших відносин шляхетним шляхом. Лише розумний підхід до діалогу, до власного становлення може вирощувати культурний ліфт у суспільстві. Якщо займатися конкретним визначенням поняття культури, можна йти від зворотного й оголосити, що культурою ми не вважаємо, станом на момент написання даної роботи, звичайно, бо варто пам'ятати, що постійний рух життя суспільства змінює тенденції, чи тенденції й культура поняття, які не варто порівнювати?

Навряд чи ми можемо назвати культурною будь-яку дискримінацію: хіба не є частиною культури жінка, яка просить матеріальну допомогу на лікування хворої дитини так, що варто її відзначити Оскаром; хіба ми назвемо культурними терористичні акти та організації, які їх спонсорують, хіба є культурною подружня зрада, чи є культурою не виховання власних дітей, чи є культурою вживання ненормативної лексики у громадських місцях? Дивно, але можна відповісти позитивно на ці питання, аргументуючи сучасними хвилями й розуміннями того, хто така людина і яка вона, бо з дискримінацією зустрінемося у Малайзії, де є окремі вагони потягу у метро для жінок виключно мусульманського віросповідання; бо будемо плакати разом зі старим дідусем, який просить у метро допомогти йому матеріально і в нас сльози в очах будуть від його щирості та відвертого сорому та безвиході; бо все більше психологічної літератури по вихованню дітей радить давати їм свободу на самовиховання без нав'язування світобачення та досвіду їхніх батьків; навіть подружня зрада, яка є в нашому менталітеті моногамної традиції може бути абсолютно нормальним соціально-культурним явищем суспільства з полігамією, бо це є, так само як і інші традиційні явища для нас. І що ж нам допомагає уникнути непорозумінь? Культурний код, який закладено в кожному з нас, який може сформуватися у будь-яких обставинах і подіях, це феномен, який створює чітку аргументацію будь-яким проявам власної індивідуальності або колективної, залежно від режиму правління

країною, такою аргументацією, де вживши словосполучення: «Це їхня культура», – ми одразу зупиняємо будь-яку агресію і приймаємо протилежне, здавалось би нам не притаманне, звичайно, можна заперечити, що таке правило взаємовідносин існує лише в передових країнах, але і на це є факти, які суперечать упередженості суджень. Культура – це певне стримування, яке логічне та послідовне для суспільства; це орієнтир власних обов'язкових парадигм та дозвіл на існування таких же або інакших орієнтирів, без їх заперечення; це безшумна зброя, яка може не те, що перемогти війну, але й не допустити її приходу. Чи можна вважати країну-агресора країною з власною культурою? Так. Чи є культура тільки поняттям добрим, світлим тощо? Ні. Чи може бути культурою лише єдиний особистісний випадок? Ні, це буде тоді характер людини. Чи є культурою тільки те, що об'єднує, організовує як мінімум декількох людей? Можливо, але це більше схоже на традицію. Культура – це явище суспільства, нації, цивілізації. М. Wyszomirski у своїй статті «Arts and Culture» [7] дійшла висновку щодо поняття культури в межах певних заходів та виокремила, що культурний сектор може в широкому сенсі визначатися як великий різномірний комплекс окремих осіб і організацій, які займаються створенням, виробництвом, дистрибуцією і збереженням естетичної, спадкової та розважальної діяльності, продуктів і артефактів, і така думка нашою на пошуки визначення самої культури та з позицій все-таки не лише морально-етичних, які створюють довкола культури деякий ореол місії, а й з позиції ремесленого підходу до певних дій та заходів, тоді поняття культури стає ширшим та багатограннішим, тоді в такому понятті закладається систематичність, отже, можна допустити й таке визначення, яке підтверджується та сходиться з роздумом М. Wyszomirski, де культура – це комплексна система заходів та дій, спрямованих створювати та примножувати, оберігати та розповсюджувати надбання інтелектуальної та матеріальної творчості та діяльності; має системність та поділи на рівні виробництва, де передбачається творчість аматорська, професійна, комерційного та некомерційного характеру. Відповідно, кожна система має розгалуження, способи за якими вона працює, є певні аксіоми на які система спирається як цілісний механізм. І, дійсно, сфера культури складається з підрозділів, де у тому числі є місце для мистецтва,

а воно своєю чергою має поділ на види мистецтва(театральне, музичне тощо), кожна окрема галузь має свої академічні надбання, які породжують потребу у кваліфікаційному передаванні знань та вмінь, задля розширення можливостей та спроможностей, тоді виникають освітні заклади, формуються програми, з іншого боку налагоджуються процеси комунікації у межах певного напрямку та у межах взаємодії одного напрямку з іншим або з декількома, або стосовно цілої системи. Народжуються професіонали, знавці, теоретики, з'являються споживачі культурного продукту, або ті, на кого він здійснює прямі або непрямі впливи, і поняття культури виходить за межі автономності у своєму визначенні, бо там, де виникають впливи, починає існувати політика, яка створює певні стратегії й програми, у тому числі як і внутрішньо державні, так і зовнішні, тоді культура починає існувати як комплексна система заходів та дій, спрямованих створювати та примножувати, оберігати та розповсюджувати надбання інтелектуальної та матеріальної творчості та діяльності; має системність та поділи на рівні виробництва, де передбачається творчість аматорська, професійна, комерційного та некомерційного характеру; а також здатна впливати та організовувати внутрішню та зовнішню політику держави, орієнтувати суспільство за певним напрямом, визначеним стратегічно та програмами культурної політики.

Коли визначення культури поглинає в себе і реалізує нове поняття як культурна політика, тоді відбувається ототожнення культурної сфери з не менш впливовими сферами економіки, оборони, медицини, наприклад, кожна з яких має налагоджену структуру впливу та дій. Виникає певна обов'язковість та відповідальність. Державне управління потребує ясності й прозорості у регулюванні сферою культури, бо якщо лишатися осторонь від аспектів культурної політики, яка здатна впливати прямо чи не прямо на інші сфери державного управління та влади, можна втратити певний контроль над порядком та якісними умовами життя країни.

1.2. Теоретичні основи дослідження взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу

Принципи співіснування культури й політики нескладно проаналізувати, коли культурна політика є своєрідним доповненням державної політики та одним із її рушійних напрямів. Конкретизація культурної політики у межах державних орієнтирів та цілей визначає розвиток культури як такої. Принципи взаємодії влади та культури роз'яснені у Законі України «Про культуру»[1], де управління культурою передбачає та визначає як основну свою діяльність популяризацію культури та її продуктів, організацію процесів розповсюдження культури, збереження цінностей культури та розповсюдження інформації про культуру. Це певні зобов'язання, які закріплені конституційно за державою. Насправді, зв'язок між культурою і владою тісніший ніж може здатися з огляду на Закон України «Про культуру», бо по суті місією культури є закладання та формування духовних цінностей нації, тобто можна припустити, що культура здатна формувати ідеологію держави, створювати той міф, завдяки якому нація об'єднана та має єдиний орієнтир. Наразі, коли Україна рухається у напрямку Європейського Союзу, цілком послідовно переймати моделі успішної взаємодії країн-учасниць Європейського Союзу, адаптувати їх до місцевих реалій та впроваджувати.

В.І.Малімон у своєму авторефераті дисертації «Культурна політика держави як чинник реформування суспільства» визначає культурну політику як одну з найсуттєвіших соціально-політичних функцій держави, яка може виступати як регулятор суспільства. Автором доводиться, що взаємопов'язаність та взаємозалежність систем, які складають культура та влада, є беззаперечними, згідно з його концепції культурна політика є частиною цілої системи взаємодії державної влади, суспільства та культури. Де остання пропонується в якості об'єкту культурної політики [8]. З огляду на дослідження В.І.Малімона взаємодії влади та культури, вагомим внеском у розвиток суспільства та аспектів суспільного життя з боку державної влади за допомогою ефективного впливу може здійснювати оптимізована система державного управління у сфері культури.

У роботі «The Length Principle and the Arts» [9] автор Н.Н.Chartrand роз'яснює основні моделі взаємодії влади та культури, а, отже, і сфери мистецтва, яка є предметом даного дослідження, з огляду на роль держави як органу, що не втручається у формування

політики культури, але створює умови за яких надає певні пільги, субсидії, наприклад, тим фізичним та юридичним особам, які підтримують та розвивають мистецтво, таке заохочення здатне впливати не лише на мистецтво соціально, але й економічно, таким чином закладається фундамент для розвитку бізнесу та робочих місць; наступна модель передбачає повну владу держави над культурою, фінансування сфери мистецтва здійснюється органами, які керують напрямом культури, влада ж і визначає основні вектори мистецької сфери, політику культури, уряд є абсолютно домінантним, а представники мистецтва – залежними. За третім типом взаємодії роль влади є скоріше заохочувальною, вона не втручається в процеси, але фінансування, яке надає, розподіляють створені ради мистецтв, асоціації, які є посередниками між державною владою та представниками мистецтва, координують їхню взаємодію, роблять моніторинг їхньої співпраці. Остання модель є дуже дієвою, оскільки такий розподіл обов'язків створює здорове середовище, і в умовах децентралізації може бути навіть найефективнішим методом. Україна, маючи роками сформовану та усталену модель поведінки, скоріше подібну до типу так званого «архітекторського» у розподілі обов'язків, де останнє слово за міністерством або іншим державним органом, навряд чи одразу прийме модель стосунків не втручання держави та абсолютної автономії. Так само як і представники бізнесу в Україні не вважатимуть доцільним витратитися на мистецтво, поки дійсно не отримають конкретні вигоди у якості податкових пільг тощо. Такий огляд з позиції узагальнених моделей взаємодії між культурою і державною владою науковця Н.Н. Chartrand створює об'єктивний висновок, що Україна належить до «архітекторського» типу взаємодії, така модель притаманна, наприклад, уряду Франції.

Заглиблюючись в модель «архітектора» спробуємо виокремити основні засади та принципи, які формують культурну політику держави. Перш за все, це довіра до влади з боку представників мистецтва та громадськості, довіра – це гарантії та захист, отже, така взаємодія передбачає дуже змістовну нормативну базу, головний Закон України має забезпечувати абсолютне батьківське

підключення державної влади над сферою мистецтва, якщо ж у такій взаємодії виникнуть не доопрацювання нормативно-правової якості, наслідки можуть бути непередбачуваними, адже згідно з такою взаємодією державна влада керується стратегією розвитку країни, де мистецтво є маяком для суспільства та відповідно посередником у діалозі між суспільством та державою. Припускаючи гіпотезу: за взаємодії державної влади та сфери мистецтва, культури за типом фінансування та повного керування міністерством або іншим державним органом, державна влада може створювати власну ідеологію, де мистецтво виступить у ролі авторитету. Якщо митці приймають такі умови, значить вони мають гарантії.

Історично так склалося, що державний тип взаємовідносин передував самому зародженню культури, бо спочатку люди об'єднувалися разом, а далі створювалися в процесі взаємовідносин традиції, культура тощо. Чи може існувати культура сама по собі без державного управління, керівництва, якщо так можна сказати, бути автономною та недотичною до вироблення сучасної політики? Культура як сфера потребує орієнтованості, яку можуть надати політичні вектори держав. Якщо вивести гіпотезу, що культура є обов'язковим посередником у діалозі між владою, державною політикою, управлінням та адмініструванням та між народом, громадськістю, нацією. Та роз'яснити таку гіпотезу так, як культура здатна до об'єднання різних інтересів та груп людей, здатна до вмотивування, здатна до пояснення складного крізь призму художнього та ірраціонального, що для державної політики є край необхідним, та не завжди здійсненим, то складається враження, що культура може бути інструментом, одним з, у державному управлінні та адмініструванні. Тоді така взаємодія є повною та вичерпною, вона є змістовною та логічною. В такій взаємодії існує відкритий прямий інтерес влади для розвитку культурного сектору. І варто одразу зазначити, що не обов'язково вплив державної влади на культуру має бути одностороннім або має диктувати культурні цінності, ні, мова про тоншу взаємодію, яка для демократичного суспільства може бути однією з пріоритетних систем.

Коли держава формує свої інструменти, які допоможуть вести якісний суспільний діалог, то культура має певне місце у такому списку, і воно точно буде не з кінця, культура – це певне явище, яке

характеризує саме суспільство, то розуміння державою такого явища та ретельний розбір характеристик суспільства надасть змогу виробити правильні рішення за допомогою правильного використання інструментів.

У Білій книзі з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності й гідності»[10], яку видали Рада Європи та Комітет міністрів, вказано одним з пунктів питання небезпеки відсутності діалогу, а плюралізм, толерантність і, власне, міжкультурний діалог виведено як найсуттєвіші чинники для розробки, впровадження та реалізації культурної політики, зокрема, Європейським судом з прав людини визнано, що плюралізм базується на справжньому визнанні, повазі розмаїття та динаміки культурних тенденцій, етнічної та культурної ідентичності, релігійних переконань, ідей, концепцій у сфері мистецтва, літератури та в соціально-економічній сфері. Тому, зауважимо, рекомендації надані Радою Європи та Комітетом міністрів, звертають увагу на державне управління у сфері мистецтва для налагодження якісного суспільного діалогу, яке є об'єктом даної праці, бо без чіткої організації та координації державного управління у цій сфері стає неможливою плідна та актуальна робота Міністерства культури, молоді та спорту України, та унеможлиблюється зобов'язання України перед Європейським Союзом на шляху до вступу до нього.

Політизація мистецтва

Мистецтво і політика, що спільного, який взаємозв'язок, який вплив один на одного вони здійснюють? Історично склалося так, що політика товаришує з мистецтвом дуже тісно, власне, для політики, та особливо політиків, мистецтво є рушійною силою їхньої політичної ідеології, або ж навпаки на прикладі епохи Розстріляного Відродження в Україні є перешкодою до сприйняття людьми нав'язаної ідеології конкретного політичного режиму. Мистецтво може бути політизованим засобом впливу, воно, як трактує Б.Гройс: «Здатне брати на себе функцію репрезентації того, що не репрезентується політично, політичні інституції не в змозі репрезентувати все різноманіття, тому страждають дефіцитом легітимності»[11]. З чим неможливо не погодитись, адже є історичні свідчення подібних

стосунків, страшним прикладом цього є союз фашистських загонів та італійських футуристів на чолі з Беніто Муссоліні та Філіппо Томмазо Марінетті відповідно, останніх пов'язувала дружба. В 1919 р. Марінетті було обрано в ЦК фашистської партії, він став членом Фашистської академії й головою Союзу фашистських письменників [12].

У 1918-1919 р.р. в Італії відкрилися перші клуби фашистів-футуристів [12]. Марінетті брав участь у мітингах організованих Б.Муссоліні. Подію проголошення створення Італійського союзу боротьби він оспівав у «Поемі про сан-сеполькрістах» («Il poema dei sansepolcristi») [13]. Італійський філософ Бенедетто Кроче дуже вдало зазначав, що кожен, хто має почуття історичної послідовності, ідеологічні джерела фашизму може знайти в футуризмі, в його готовності вийти на вулиці, щоб нав'язати свою думку і заткнути рот того, хто з ним не згоден, в його відсутності страху перед битвами й заколотами, в його жадобі порвати з усілякими традиціями й в тому схилянні перед молодістю, яким відзначений футуризм [14].

Та проте водночас існує й інший бік мистецтва, який може нести в собі небезпеку для політики та її ідеології, як зауважив Гордон Грем: «Револьюційне мистецтво як інструмент радикальних змін суспільства оголює реальність, руйнуючи хибні ідеологічні переконання глядача» [15]. Тут варто навести, як приклад, імена письменників В.Підмогильного, Валер'яна Поліщука, Марко Вороного, Миколи Куліша, Миколи Хвильового, Михайла Семенка, Євгена Плужника, Миколи Зерова, видатного українського режисера Леся Курбаса, цей список доволі великий, він складається з жертв, які піддавалися жорстоким переслідуванням, катуванням та втратам за часів сталінського терору. Передумовою цього ганебного явища стала позиція цих митців до дійсності, в якій вони бачили неправду, яку вони критикували та висміювали, з якою вони боролися шляхом своїх мистецьких творів за умови заборони, вони відверто говорили про набуття Україною своєї державності.

Тож, де починається та межа за якою існує політизоване мистецтво, а де залишаються кордони просто мистецтва, яке є заради самого мистецтва, та чи є воно як таке загалом, бо здається, визначенням мистецтва є те, що це форма для певних ідей, і вони не

можуть уникати дійсності, яка є поряд і охоплює соціально-політичне життя, якби не бажали цього. Аполітичність творчого жесту – це мовчазне схвалення наявних порядків. Ангажованість не обов'язково в тому, щоб прямо проголошувати програми ідеології, а іноді й в згоді не порушувати кордони [16].

1.3. Методологія дослідження взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу

Теорія методології

Оскільки очікуваними результатами дослідження є конкретні практичні пропозиції і рекомендації щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу, і за їхні межі дане дослідження не передбачає зсуву, необхідно закладати у методологію структурування проблеми та її прогнозування.

Структурування проблеми полягає в аналізі чинної нормативної бази на відповідність до потреб у сфері мистецтва, з боку представників мистецтва та з боку управлінців владного сектору. Визначення проблеми, аналіз якої здійснюється, має бути чітко окресленим та відповідати на основні питання-критерії, на які спирається автор дослідження. Перше, як регулюється сфера мистецтва України основним законом України, як визначається мистецька діяльність, чи мають правовий захист на державному рівні представники мистецтва, продукти їхньої творчої діяльності, чи є в них так само відповідальність та обов'язки перед державою, яка межа їхньої свободи у вираженні й де вона закінчується, якщо може зашкодити правам і свободам громадськості, суверенітету держави. Розглядатися будуть абсолютно всі чинні нормативно-правові акти, що регулюють сфери культури, мистецтва, прав громадян та професійних діячів, антикорупційні засади, закони про публічне управління. З них будуть відбиратися ті, які на думку автора суперечать морально-ціннісним орієнтирам демократичного суспільства або обмежують права митців, або не однозначно можуть бути інтерпретованими. Згідно з структуруванням проблеми та

одночасного зіставлення з авторитетними думками представників сфери культури та мистецтва буде здійснюватися прогнозування проблеми налагодження якісного суспільного діалогу, що означає аналіз реальних наслідків від наявної програми, діяльності або бездіяльності управлінців; наслідків, які можуть формувати ціннісно-моральні засади та так само, які можуть їм загрожувати, їхньому трактуванню та значущості. Прогнозування проблеми забезпечує пошук правильних альтернатив розв'язання проблеми налагодження якісного суспільного діалогу, так само як і правильна актуально визначена структура проблеми, чіткість відповідей на питання-критерії зазначені вище дадуть змогу підійти до розв'язання можливої проблеми з різних ракурсів, саме тому для забезпечення максимально об'єктивного аналізу справ у сфері на цей час до методології дослідження обов'язково будуть включені джерела, які дозволять оцінити й практичну роботу чинного органу влади у сфері управління мистецтвом.

Наукові авторитетні дослідження

Державне управління сферою культури та мистецтва досліджували у своїх роботах науковці різних країн, в тому числі є й українські імена, які вдавалися в питання розвитку державного управління у сферах культури та мистецтв, така тенденція є, але теоретичний підхід до сфер культури та мистецтва ще тільки розкривається та формується. Аспектами державного управління свого часу цікавилися В.Солодовник, В.Карлова, О.Батіщева, Л.Максим'як, Р.Калюжний, І.Г.Ігнатченко, О.Семашко, Д.Адамс, К.Дойч, Болто, Д.Батлер, І.А.Столяров, Ч.Лендрі, Ф.Матарессе, С.Пахлова, В.І.Малімон, С.Манді, Е.Еверітт, К.Мак-Коха, Т.Міллер, Г.Шартранд. Існує проблематика в дослідженнях українських науковців: поки що не існує систематичності та певної циклічності вивчення аспектів державного управління у сфері мистецтва для налагодження якісного суспільного діалогу. Змістовно та концептуально сфери державного управління культурою торкається у свої наукових статтях доктор юридичних наук І.Г.Ігнатченко, зокрема у статті «Державне управління культурою в Україні в умовах формування інформаційного суспільства» [17]. Основне питання цієї статті зосереджується на

роз'ясненні необхідності співпраці між владним та культурним середовищем, розкриття поняття управління сферою культури передбачає відкриті діалоги між усіма учасниками, яких торкаються сфери культури та мистецтва. Автор зосереджує свою увагу на формуванні інформаційного суспільства, тобто створенні умов тісного контакту між владою, представниками мистецтва та громадськістю шляхом систематичного передавання інформації. З чим важко не погодитися і чию думку важко не розвинути далі, бо налагоджений процес передачі правдивої інформації формує здорове спілкування, якість якого примножуватиме у прогресії розвиток як і самого суспільства, так і культури в цілому та дозволить державному управлінню вийти на новий етап, де влада матиме головну роль не фактично, а реально, бо їй надасться авторитет з боку представників культури та мистецтва, з боку громадськості. Така наукова думка, яка транслюється І.Г.Ігнатченко є абсолютно самотньою та рефлексійною стосовно сформованого суспільства в Україні. Роками сформоване сприйняття державної влади в обличчі такого співрозмовника, який не завжди чітко артикулює інформацію, може її видозмінювати або й взагалі замовчувати, треба розбивати та водночас треба створювати прозорий доступ до інформативного спілкування. Сам процес закладено вже в адміністративній реформі, у створенні таких платформ як Prozogo, але щодо діалогу у сферах культури та мистецтва є багато не ясності та прогалин. У першу чергу, не доопрацювання існують, бо немає закріплених нормативно-правових домовленостей та цілей між державною владою та культурним середовищем для розвитку інформативного суспільства, з умовою формування його саме таким, а не інакшим, по суті не озвучені ролі, які відводяться під засади такої інформаційної політики. І.Г.Ігнатченко підтверджує значущість та логічність роздумів у цьому дослідженні, коли констатує, що інформаційне забезпечення управління культурою в Україні є одним з провідних питань, які повинні вирішуватися на сучасному етапі розвитку системи управління в умовах здійснення адміністративної реформи, а постійна циркуляція різноманітної інформації між органами державної влади й культурно-мистецьким середовищем має бути обов'язковим атрибутом управління, бо завдяки цьому здійснюється постійна комунікація між суб'єктом та об'єктом управління [17].

У роботі «Специфіка публічного управління у сфері культури: український та Європейський» С.Є.Пахлова досліджувала та зіставляла державне управління у сфері культури України та країн-учасниць Європейського Союзу. Науковиця підійшла до розгляду наявної проблеми управління сферою культури в Україні з точки зору необхідності реформування системи, такий процес має запуститися поетапно, з початку С.Є.Пахлова пропонує вдосконалити законодавство України у галузі культури [18]. У другому розділі магістерської роботи є присвячена частина дослідженню саме законодавчо-нормотворчої бази, тому з розумінням сприймаються й пропозиції С.Є.Пахлової, є абсолютно доречним розуміння того, що закладені основи у законодавство України та законодавство Європейського Союзу у галузі культури суттєво відрізняються, вивчення законодавства більшості країн-учасниць Європейського Союзу у підсумку створює правильне враження, яким саме чином Європейський Союз забезпечує розвиток культури. Погоджуючись з С.Є. Пахловою, різниця в наших законодавствах вбачається в підході до створення умов існування культури, в тому настільки чітко проговорено, що саме забезпечує влада, яку підтримку та в якому обов'язі державна влада може надати представникам сфери культури. Звичайно, різні країни не мають однакових принципів забезпечення розвитку культури на місцях, але вони всі об'єднані ідеями Європейського Союзу та поділяють його цінності, серед яких є й обов'язково ефективне управління. С. Є.Пахлова звертає увагу, що наступним кроком після реформування законодавства у сфері культури, може бути запровадження ефективного управління, це вбачається у наданні переваги лише високоякісним спеціалістам у галузі, які мають позитивний досвід роботи та готові переймати досвід країн Європейського Союзу [18]. Погоджуючись з такою точкою зору та пропозицією, можна додати, що для України існує можливість перейняти кращі здобутки від кожної з країн-учасниць, адже в той час, коли їм доводилося розробляти програму культурної політики, формувати управлінські правила, адаптуватися до громадських проблем вперше, в управлінні сферою культури в Україні є можливість перейняти позитивний досвід, оминаючи відомі проблеми, які були на шляху країн-учасниць Європейського Союзу. Також С.Є.Пахлова звертає увагу і на особливе відчуття

громадськості, адже їхня думка має бути опорою при розробці реформи у сфері культури [18]. Важливо почути громадян, їхнє схвалення щодо можливих змін у законодавстві, внесення пропозицій тощо можуть якісно покращити процес реформування культурного сектору.

У авторефераті дисертації О.С.Батіщевої «Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації» розглядається питання комерціалізації культурного сектору, як і вищезгадані науковці, О.С.Батіщева пропонує брати до уваги оновлення законодавчої бази у галузі культури. Однією з пропозицій є саме прийняття закону про культурні індустрії в Україні, що може забезпечити умови для створення комерційного культурного ринку в Україні [19]. Такий підхід є слушним для української культури, адже вона викликає зацікавлення своєю самобутністю у міжнародному культурному просторі. Якщо підготувати та розробити проєкт закону про культурні індустрії, де останнє зможе надати права та можливості для підприємницької діяльності саме у галузях культури та мистецтва, стане можливим збільшення обсягів залучення інвесторів, підвищиться загальний рівень культури та креативності, бо для представників культури та мистецтва відкриються переваги, які забезпечуватимуть фінансову спроможність на реалізацію надскладних проєктів, які наразі змушені бути не розглянутими або проданими за кордоном через неможливість їхнього бюджетування та відсутності законодавчої гарантії на рахунок такої діяльності.

Висновки до першого розділу

Державне управління в сфері мистецтва починається, в першу чергу, з роз'яснення, що таке, власне, культура, до якої мистецтво належить, хто досліджував цю сферу, чи вже є достатня кількість наукових робіт, розглянувши які, можна твердо стверджувати, що сфера мистецтва має всі можливі базиси у сфері державного управління, щоб відійти від її дослідження і зануритися повністю у практичні напрацювання. Перший розділ покликаний з'ясувати яким чином треба досліджувати сферу, на що варто звертати увагу, як правильно трактувати все, що торкається теми дослідження, які є взаємозв'язки у секторі, що досліджується.

Перший розділ розпочинається з частини, яка пояснює теоретичні основи дослідження взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу, також до цього параграфу було включено оглядово явище політизації мистецтва. Як з'ясувалося, то взаємодію влади та культури можна розглядати з двох сторін, де перша – це втручання державної політики у сферу культури, друга – надання з боку держави повної автономії сфері культури. У першому і у другому випадках взаємодія вибудовується за принципами того врядування, якого дотримується та чи інша країна, тож, відповідно демократична Україна будує взаємодію влади й культури на демократичних засадах, де є низка законів, яка захищає культурний сектор, створює для нього сприятливе середовище, захищає його права та ін. Існує класифікація взаємодій, яка різниться певними тонкощами у мірі втручання держави до процесів формування культурної політики, здебільшого, прогресивні країни виступають у якості підтримки держави та допомоги з організації інфраструктури процесу, але лишаючи при тому можливість ініціативи та апеляції від представників культурної сфери. Такі взаємовідносини є частиною міжкультурного діалогу, який за

своїм змістом є обов'язковою складовою прогресивної демократичної країни, зокрема, і країн-учасниць Європейського Союзу. З огляду на це варто відмітити, що передумовою вступу України до Європейського Союзу є серед іншого і обов'язок налагодження міжкультурного діалогу в межах країни. Так прослідковується характер та межі впливу культури і на зовнішню політику.

Головною метою параграфу «Методологія дослідження взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу» було акцентування уваги на тому, яким чином варто підходити до побудови дослідження державного управління у сфері мистецтва та й загалом. У ході роботи над першим параграфом автор виокремлює основними елементами успішного дослідження сфери: 1) аналіз нормативно-законодавчої бази у сфері; 2) структурування проблеми; 3) прогнозування наслідків проблеми. Таким чином стане можливою логічна розробка моделі для виходу з проблеми у сфері та створенні практичних умов для розвитку державного управління у сфері мистецтва. Для того, аби дослідження носило характер новизни та при цьому не було осторонь вже відомих раніше авторитетних напрацювань у сфері, у другому параграфі першого розділу було розглянуто досвід науковців у даній сфері, хто здійснював подібні питання, яким чином вони пропонували вирішувати схожі проблеми та які альтернативні варіанти вони розглядали. У ході дослідження було знайдено те, що основоположним у розробці державного управління у сфері мистецтва може бути суспільний діалог, у підтримку такої думки виступає і І. Г. Ігнатченко, яка також апелювала у своєму дослідженні до необхідності звернути увагу на взаємодії культури та державної влади, де суспільний діалог може бути зв'язуючим елементом. Для того, щоб точно володіти темою дослідження далі автором у наступних параграфах були розглянуті поняття суспільного діалогу та культури, це допомогло визначати їх зміст та значення у контексті теми дослідження магістерської роботи. У ході дослідження поняття суспільного діалогу було встановлено, що таке явище може бути інструментом державної влади для врегулювання конфліктних ситуацій у суспільстві, завдяки різноманітності концепцій до побудови суспільного діалогу можливо адаптувати будь-який конфлікт, навіть, військовий до так званого «столу перемовин». Поняття культури розкриває її як систему, яка складається з конкретних заходів та дій. Культурна система має великі розгалуження, правила існування, ідеології – це все, як встановлює дослідження, може бути використано як у підтримку державної

влади, так і проти неї. Такі висновки виходять з того, що культура як система здатна до впливу, такий вплив визначено у ході дослідження як і на внутрішню, так і на зовнішню політику країни.

Як висновок, необхідність ототожнення культурного вектору України з напрямком вектору Європейського Союзу є стимулюючим аспектом для розвитку української культурної політики. Чому існує така обов'язковість вдається дослідити, згадавши явище політизації мистецтва, всесвітня історія наводить приклади негативних наслідків подібних стосунків між політикою та мистецтвом, посиляючись на причино-наслідкові зв'язки виникнення фашизму тощо. Тому стає зрозумілою наполегливість Європейського Союзу щодо єдиних культурних цінностей та поглядів, бо якщо не визначити єдиний напрямок, сектори культури та мистецтва можуть стати інструментами руйнівної політичної влади. Тоді, виходячи з цього, дослідження державного управління сферою мистецтва є обов'язковим з огляду на те, що культурна політика потребує чітких меж щодо її залученості до державної політики, вона може нести в собі як і позитивні зміни для всієї країни, так і, якщо не буде чіткої програми, стати зброєю проти будь-якої держави у світі.

РОЗДІЛ 2. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУРИ Й ВЛАДИ

2.1. Сучасний стан взаємодії культури й влади

Культурна та мистецька діяльність зображуються у нормативно-правових актах, де передбачаються всі можливі питання, які можуть стосуватися цих сфер. Чим повніше та змістовніше така діяльність буде закріплена на правовому рівні, тим безпечнішою та впевненішою вона зможе бути у своїх проявах.

Сфери культури та мистецтва в Україні регулюються основним Законом України, а саме статтею 11 Конституції України, де вказано, держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України[20]. Така стаття закріплює за державою обов'язок не перешкоджати розвитку та консолідації культури України, в тому числі держава визнає культурну самобутність корінних народів та національних меншин, які є важливою складовою української нації. Також статтею 85 пунктом 6-м Конституції України визначається, що до повноважень Верховної Ради України належить у тому числі і затвердження загальнодержавних програм національно-культурного розвитку [21]. Саме Верховна Рада України ухвалює орієнтованість культурного розвитку, така

програма як правило містить коротко строкові, середньострокові та довготривалі очікування, які відповідають загальнонаціональному спрямуванню України, в тому числі й на шляху до вступу до Європейського Союзу. Без ухвалення національно-культурної програми на визначений період часу можливе спадання рівня культури у загальнонаціональній площині, а систематична відсутність сформованої програми може і зовсім знецінити мистецьку сферу, що призведе до непередбачуваних наслідків державної ідентифікації у рамках культури та мистецтва.

Регулювання сферою мистецтва визначено й Законом України «Про культуру». Зокрема, у п.12 є поняття мистецтва, яке визначено як творчу художню діяльність у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інші види діяльності людини, що зображують дійсність у художніх образах[1. ст 1п.12.].Роз'яснює закон і чим є національно-культурна державна цільова програма, без складання якої неможливо орієнтувати сферу мистецтва згідно з інтересами влади та суспільства, така програма на створення сприятливих умов національно-культурного розвитку, збереження національно-культурної спадщини, задоволення інтелектуальних та духовних потреб людини, та цільової регіональної програми у сфері культури, що передбачають розв'язання питань, пов'язаних з діяльністю та розвитком базової мережі закладів культури всіх рівнів або відповідного рівня, а також реалізацію культурно-мистецьких проєктів і здійснення державними та недержавними закладами культури заходів, що фінансуються з державного та/або місцевих бюджетів [ст.1.п.15.].За статтею 4 пріоритети державної політики у сфері культури визначаються у тому числі й програмою діяльності центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтва, з розвитку культури на відповідний рік, яка розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтва, та затверджується Кабінетом Міністрів України»[ст.4.п.1.абзац 4].

Згідно з Наказу «Про затвердження Положення про мистецьку школу» Положенням визначається порядок організації діяльності мистецьких шкіл сфери культури, що є закладами спеціалізованої мистецької освіти (музична, художня хореографічна, хорова, школа мистецтв тощо), які надають початкову мистецьку освіту [22. р.1. п.1].Таке Положення є фундаментальною основою для здобуття мистецької освіти,

бо ,в першу чергу, варто зосереджуватися на початковій та середній освіті, саме формування мистецьких шкіл може стати запорукою професійного мистецького зростання також налагодження якісного управління у сфері мистецтва. Діяльність мистецьких шкіл визначається за такими напрямками позашкільної освіти: художньо-естетичний, що забезпечує розвиток творчих здібностей, обдарувань та набуття здобувачами практичних навичок, оволодіння знаннями у сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва; мистецький, що забезпечує набуття здобувачами спеціальних мистецьких виконавських компетентностей у процесі активної мистецької діяльності [22. р.1. п.3]. Організація освітнього процесу мистецькою школою відбувається за освітніми програмами елементарного, середнього (базового) та/або поглибленого підрівнів початкової мистецької освіти та за загальним мистецьким та/або початковим професійним спрямуваннями. Що дозволяє громадянам отримувати послуги з надання освіти не залежно від того початкового рівня з яким звертаються до мистецької школи. Також у Положенні зазначено, що початкова мистецька освіта може здобуватися одночасно із здобуттям дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та фахової перед вищої освіти, а також незалежно від здобуття рівня освіти [22. р.1. п.4 абзац 1]. Важливим з огляду на управлінські аспекти є те, що місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування забезпечують доступ до початкової мистецької освіти громадян за місцем проживання шляхом відкриття, утримання, матеріально-технічного забезпечення та фінансування мистецьких шкіл, їх філій та класів відповідно до освітніх, культурних, духовних потреб та запитів населення [22. р.1 п.6]. Таке зобов'язання змушує місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування брати на себе повне забезпечення у доступі до освіти у мистецьких школах. Оскільки основним видом діяльності мистецької школи є освітня і мистецька діяльність, яка включає організацію, забезпечення та реалізацію мистецько-освітнього процесу з метою формування у здобувачів початкової мистецької освіти компетентностей, передбачених освітньою програмою, та як заклад освіти сфери культури мистецька школа також є середовищем для розвитку творчого мистецького потенціалу громадян, їх художньо-естетичного розвитку, то мистецька школа стає тим суттєвим етапом у житті громадян, який може започаткувати виховання громадської позиції щодо культури та мистецтва, може сприяти розвитку культури та мистецтва загалом в Україні на різних рівнях управління [22. р.2 п.5]. Конкретно про це вказано у

шостому пункті другого розділу Положення, а саме, що мистецькі школи забезпечують формування потреб громадян у якісному культурному та мистецькому продукті, здобутті додаткових компетентностей у сфері культури, мистецтва, пробудження їх інтересу до творчості, спілкування з мистецтвом, мистецьких практик [22. р.2. п.6. абзац 5]. Також варто зазначити, що мистецьким школам надається право самостійно розробляти та затверджувати освітні програми для забезпечення освітнього процесу [22. р.2. п.8]. Серед зобов'язань мистецької школи є й надання здобувачам якісних мистецько-освітніх послуг, забезпечування якості початкової мистецької освіти [22. р.2. п.9]. Безпосереднє управління мистецькою школою здійснює її керівник - директор. Директор забезпечує освітню, фінансово-господарську та іншу діяльність мистецької школи [22. р.3. п.3]. Показовим для державного управління у сфері мистецтва є створення Піклувальних рад разом з мистецькими школами. Якби система Піклувальних рад була розповсюдженою і для вищих навчальних закладів, які надають мистецьку освіту, і так само була б обов'язковою у секторі державного управління, то якість кожного з напрямів зростала б у прогресії, такі висновки базуються на тому, що до прав Піклувальної ради включені права щодо дозволу Піклувальним радам брати участь у визначенні стратегії (перспективного плану) розвитку мистецької школи та контролювати її (його) виконання, а також дозволено сприяти залученню додаткових джерел фінансування, аналізувати та оцінювати діяльність мистецької школи та її директора [22. р.3. п.5]. Загалом же Положення містить сім розділів, які пояснюють права та обов'язки діяльності мистецьких шкіл, які можуть виступати у ролі перших ланок на шляху до якісного суспільного діалогу.

За Законом України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», де професійний творчий працівник є особою, яка проводить творчу діяльність на професійній основі, результатом якої є створення або інтерпретація творів у сфері культури та мистецтва, а творча діяльність визначається як індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну цінність [23.р.1], зазначено, що творчі спілки є незалежними у своїй статутній діяльності від державних органів і органів місцевого самоврядування, політичних партій, інших громадських організацій [23 ст.3.ч.5]. Такою мірою влада на законодавчому рівні гарантує незалежність та свободу вибору для творчих спілок, а відповідно й професійних творчих працівників. Чому це дуже

важливо, бо творчі спілки різняться за своїм статусом та державним бюджетування відповідно до свого статусу. У статті 4 «Взаємовідносини творчих спілок і держави» остання є такою, яка забезпечує підтримку і захист законних прав та інтересів творчих спілок, гарантує однакові умови для виконання ними статутних завдань і цілей. Це може означати, що якщо творча спілка є неприбутковою, то за бажанням перейти у статус національної їй буде не легко, адже із-за однакових гарантій держави для всіх творчих спілок існує ризик дискримінаційного характеру. В той же час з метою підтримки творчих спілок в реалізації їх статутних завдань держава сприяє розвитку творчих спілок, їх діяльності щодо творення національної культури та мистецтва, проведенню культурно-мистецьких заходів; надає творчим спілкам дотації, а ,головне, залучає творчі спілки до підготовки законопроектів, розроблення загальнодержавних програм національно-культурного розвитку, інших соціально важливих культурологічних та соціально-політичних заходів. Тобто творчим спілкам надається право брати участь у визначенні засад державної політики у сфері, зокрема, як прописано у Законі, вони мають право до визначення оплати праці членів творчих спілок, страхування, пенсійного забезпечення, зайнятості, правового та соціально-економічного захисту творчих працівників [23.ст.4;ст.9]. Знову ж таки за умови отримання творчою спілкою статусу національної, що теж визначається цим же Законом, то така творча спілка має право визначати оплату праці своїх членів. Як відомо за статусом національної установи завжди є боротьба, бо таким чином передбачено більші вигоди для самої установи, в тому числі й матеріальної, й у тому числі для творчих спілок. Здається, ніби є потреба у деяких уточнення для такого Закону. Стаття 14 Закону вказує на те, що керівними органами творчої спілки керують загальні збори (з'їзд, конференція), правління, президія (рада тощо) та голова правління [23.р.3.п.2]. Тобто перед державною владою звітність творчих спілок є явищем рекомендаційного характеру. Проте, за такої відсутності звітності перед державною владою, творчі спілки є звітними перед громадськістю, що за визначенням в принципі відомих законів щодо культури та мистецтва є рідкістю. Саме стаття 19 забезпечує, що звітність та інформація про діяльність творчих спілок має відкритий характер і є доступною кожному члену спілки, а також вони інформують громадськість про свою діяльність через засоби масової інформації [22.р.3,ст.19,п.9]. Загалом Закон складається з шести розділів.

Законом України «Про театри і театральну справу» ,статтею третьою державна політика в галузі театру і театральної справи є такою, яка базується на принципах гуманізму, демократизму, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей, свободи творчості та загальнодоступності театального мистецтва [24.ст.3, п.2]. З усіх згаданих законів України про державне управління у сферах культури та мистецтва, саме тлумачення державної політики в галузі театру і театральної справи є найзмістовнішим та може слугувати за приклад для трактування державної політики у сфері культури. Далі стаття четверта того ж Закону, яка присвячена питанням загальнодоступності театального мистецтва, зазначає, що громадяни незалежно від раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак мають право доступу до театального мистецтва як культурного надбання Українського народу[24,ст.4].Подібних визначень щодо інших видів мистецтва та культури знайти у якихось законах, крім Закону України «Про театр та театральну діяльність», здаватиметься майже неможливим. Також лише у згаданому Законі вказано конкретно про заборону створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад з метою цензури театральної діяльності[24,ст.5]. Взагалі поняття щодо цензури у сферах культури та мистецтва не має широкого розповсюдження у згадках та приписах, ніби така діяльність може відбуватися лише у театральній галузі. Чому саме так однозначної відповіді немає. У пункті восьмому п'ятої статті обмеження або заборона публічного виконання чи публічного показу театральної постановки, а також інших видів її використання, публікації інформаційних та рекламних матеріалів про театральну постановку можливі за рішенням суду у випадках, якщо публічне виконання чи публічний показ творів театального мистецтва використовуються для закликів до ліквідації незалежності України, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, незаконного захоплення державної влади, пропаганди війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення[24,ст.5,п.8]. І такого роду заборон у інших законах галузі також зустріти буде неможливо. Складається враження, що Закон України «Про театр та театральну справу» – унікальний взірець закону для сфер культури та мистецтва високого ґатунку, який зміг охопити всі потенційні проблемні

питання, які можуть виникнути стосовно такого роду діяльності. Повний обсяг Закону – дев'ять розділів.

Ті закони, які вище було проаналізовано детально, є узагальнюючими прикладами тематики та змістовної складової більшості законів, які регулюють сфери культури та мистецтва, вони є взірцями у певних аспектах з точки зору державного управління та зобов'язання. Також українське законодавство у сферах культури та мистецтва базується на Законі України «Про гастрольні заходи в Україні» [25]; Законі України «Про кінематографію» [26]; Законі України «Про державну службу» [27]; Законі України «Про запобігання корупції» [28]; Законі України «Про адміністративні послуги» [29]; Законі України «Про місцеве самоврядування» [30]. Регламентуються питання фінансування мистецької та культурної діяльності, закладів, які надають культурні та мистецькі послуги та підпорядковуються місцевій або державній владі Постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення загальнодоступних заходів у сферах культури та мистецтв» [31]. Наостанок необхідно врахувати й частину вкладу в нормативно-законодавчу базу сфери культури та мистецтва від Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами» [32].

Законодавчої бази щодо налагодження якісного суспільного діалогу за допомогою державного управління у сфері мистецтва не визначено.

2.2. Світова практика взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу

Один з найяскравіших та найпродуктивніших світових досвідів у державному управлінні секторами культури та мистецтва є досвід Фінляндії. Саме у цій країні було створено чітку систему взаємовідносин між державним управлінням та представниками культури та мистецтва, такій системі передували, в першу чергу, наміри міністра культури Фінляндії створити середовище для розвитку культури та мистецтва таке, яке б не тільки заохочувало до участі у його створенні населення Фінляндії, але також би й стимулювало креативну економіку країну. У своїй книзі «The value of arts and culture for regional development : a Scandinavian» автор Lisbeth Lindeborg

розділяє твердження, що фінляндська система державного управління сферою культури та мистецтва, яку запровадив С.Laine є однією з найдієвіших у світовій практиці, тому дійсно варто її розглянути у ході дослідження даної роботи [33].

По-перше, державну політику в культурному та мистецькому секторі в Фінляндії визначає Міністерство освіти, а не Міністерство культури, як це є в Україні, а також у більшості інших держав. Такий розподіл повноважень дає змогу Уряду Фінляндії будувати демократичне врядування. Фінансування культурного та мистецького секторів здійснює вже Міністерство фінансів. А от головну роль у тому, хто саме отримає фінансування та в якій мірі, або яка саме культурна політика буде розроблятися та впроваджуватися, вже вирішує Рада з питань мистецтв. Така велика організація як Рада з питань мистецтв може безпосередньо впливати на діяльність міністерства, а також і на діяльність місцевої влади, структурно Рада з питань мистецтв поділяється на центральне представництво, на регіональне представництво, а також на окремі ради з кожного виду мистецтв. Таким чином, маючи максимально великий розподіл впливів, культурний та мистецький сектор знаходиться в безпеці від різного виду дискримінації, несвоєчасних рішень або фінансових надходжень, а головне, від політики, яку впроваджує лише одна управлінська ланка. Можливість бути почутим митцю з невеличкого регіону та митцю зі столиці складає рівні пропорції, запити, які надходять вже безпосередньо до самого Міністерства від Рад з питань мистецтв є виваженим та обговореним всіма ключовими гравцями рішенням [33].

Представниками Рад з питань мистецтв є обов'язково експерти, які не просто орієнтуються в галузі, але і є безпосередньо її активними учасниками. По суті така система співпраці унеможлиблює вірогідності корупційних ризиків, адже сам культурний та мистецький сектор у Фінляндії є великомасштабним економічним гравцем на державному рівні. В цьому плані у Фінляндії було з самого початку формування культурної політики чітко окреслено, саме яку місію будуть нести культурний та мистецький сектори. Коли однією з цілей було визначено економічну креативність як складову державної економіки, до неї з'явилися відповідно критерії та правила оцінювання та моніторингу для досягнення цих критеріїв, і одним з ключових

рішень було створення таких Рад з питань мистецтв. Відбулося це ще у 1968-му році [33]. Якщо поринути в історію України 70-х років, стає зрозумілим, чому лише зараз сучасна Україна прагне опрацювати та систематизувати той міжнародний досвід, який продиктовано країнами-учасниками Європейського Союзу.

Продуманість Рад з питань мистецтв у своїй налагодженій як годинник праці є заслугою тодішнього керівництва країни, за якого така система почала діяти. Задля постійно поновлювального бачення в питаннях мистецтв експерти, яких зазначає головний секретар центрального представництва Ради з питань мистецтв, обіймають посаду не довше ніж три роки, також те фінансування, яке визначають Ради на місцях, не може не залежати від культурної політики, яка ухвалена і запроваджується Міністерством освіти, ключовим у розподілі фінансів на місцях є те, що вони мають надходити саме митцям або їхнім проєктам, які територіально знаходяться у межах регіону, яким завідує певна Рада з питань мистецтв. Наступним вагомим та заохочувальним фактором розвитку сфер культури та мистецтва в Фінляндії є саме те, яким чином заохочуються представники культури та мистецтва до роботи. Як правило, у кожній країні її столиця вміщує в собі найкращих з усіх можливих митців, талановитих та працездатних їхніх представників, які переїзять з маленького провінційного містечка у пошуках не лише слави та визнання, а і ймовірно більшої можливості фінансування та фінансової незалежності... Уряд Фінляндії запровадив альтернативу для потенційного скупчення таких митців в одному центральному місті та витоку культурного та мистецького різноманіття з маленьких провінцій, такою альтернативою стала наймана праця для таких митців у їхніх регіонах, які не залежно від будь-яких обставин отримують зарплатню та фінансування для своїх мистецьких та культурних проєктів не менші від представників центрального ринку галузі, таким чином ті причини із-за яких митцю доводилося виїжджати з рідних регіонів були усунені на користь всій державі та окремим регіонам [33].

Особливе значення для прогресу в сферах культури та мистецтва займають і ряд реформ, проведених державною політикою, серед таких реформ Фінансова та Адміністративна. Іншими словами те, що сьогодні б ми назвали реформою з децентралізації. Приклад

Фінляндії є одним з кращих у міжнародному досвіді, тому вдало проведені реформи з децентралізації дали поштовх до розвитку місцевого самоврядування, яке мусить тісно контактувати з Радами з питань мистецтв, бо такі Ради, які є у регіонах та місцеве самоврядування мають однакові цілі та бажання щодо розвитку сфер культури та мистецтва на місцях. Співпраця між Радами та місцевими владами дає величезні поштовхи у розвитку мистецьких галузей.

У нормативних документах цікавим для уваги є факт того, що фінансування певних видів мистецтва, які саме вирішують Ради з питань мистецтв на свої зборах, закріплено законодавчо, таким чином мистецькі сектори отримують обов'язкове фінансування від Міністерства, не залежно від того, яка наразі править політична сила та які орієнтири та цілі вона ставить перед собою, як перед державною владою [33]. Це баланс між будь-якими обставинами в країні та владними пріоритетами та культурним та мистецьким сектором. В цьому вбачається певна інклюзивність саме до вищезазначених сфер, в чому така їхня перевага над іншими не менш важливими для держави галузями? Можливо, в самому визначенні поняття культури, яке розглядалося у попередньому розділі.

Міжнародний досвід вирішення проблеми

Вагомим внеском у розв'язання питань розвитку культури у світі є програма розроблена для знаходження точок дотику з цілями Сталого розвитку до 2030-го року. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято таку програму з покроковим керівництвом для місцевого самоврядування щодо включення культурної сфери абсолютно до всіх визначених цілей Сталого розвитку. Питання щодо ролі та участі культурного сектору в межах цілей Сталого розвитку було винесено на порядок денний, де основним завданням є залучення культурного сектору у розвитку країн та їхніх міст. Під гаслом: «Майбутнє, у яке ми хочемо, включає культуру», -розпочалася культурна всебічна інтеграція у всі аспекти життя, що задекларовані у рамках програми цілей Сталого розвитку 2030 [34]. Були розроблені спеціальні документи, серед яких був і маніфест, і декларація про включення культури до Порядку денного 2030 року [35], а також пропозиція можливих показників для вимірювання культурних аспектів та їхнього

оцінювання. Комітетом з питань культури UCLG було розроблено більшу частину даного проєкту, де в обов'язковому порядку було акцентовано увагу на певних культурних аспектах, які варто розглянути та заохотити під час досягнення цілей Сталого розвитку.

Особливо варто відзначити те, що в одному із завдань акцентується увага на забезпеченні всіх учнів можливістю здобувати знання та вміння, які присвячуватимуться сталому розвитку, включаючи, серед іншого, цінування культурної різноманітності та внеску культури в Сталий розвиток. В іншому завданні метою є просування політики, орієнтованої на розвиток, яка підтримує продуктивну діяльність, а також, серед іншого, творчість та інновації. Також у переліку завдань виділяють необхідність посилення зусилля щодо захисту світової культури [34].

Така обов'язковість включення культурного сектору до програми Сталого розвитку обумовлена тим, що саме культура та її культурні аспекти можуть відіграти ключову роль у досягненні цілей поставлених на меті, на перший погляд може здатися, що важко прослідковується взаємозв'язок між певними цілями та культурою в цілому, але варто зосередити увагу на тому, що культурний сектор виступатиме в ролі інструменту задля досягнення цілей Сталого розвитку. У першому розділі даного дослідження магістерської роботи була спроба прослідкувати культурний вплив та культурне явище як інструмент для реалізації державної політики та її програм. Вже у програмі культурного поєднання з цілями Сталого розвитку відбувається логічне обґрунтування такого, здавалось би, не поєднуваного спрямування один з одним. Автори проєкту зуміли зібрати, опрацювати та дослідити який же насправді зв'язок культури з іншими галузями та яка її роль в межах впливів тих галузей. Дані, зібрані протягом багатьох років, серед яких культурні аспекти, включаючи активну участь у культурному житті, розвиток індивідуальної та колективної культурної свободи, захист матеріальних і нематеріальних культурних надбань, захист і пропаганда різноманітних культурних проявів, показали, що їхня частка в людському розвитку, а також у Сталому, є основною, на неї припадає найбільший відсоток стосовно інших складових людського та Сталого розвитку [35]. А, отже, культурний вплив на формування та розвиток людських діяльностей є беззаперечним. Така

впливовість трапляється, адже у кожній людини генетично закладається культурний код, який є її провідником, якщо можна так сказати, у різноманітних ситуаціях. Звичайно, варто звертатися до психології культури, це зовсім інша тема та інакше дослідження, але потреба людей в культурній приналежності може дійсно рухати з місця такі, на перший погляд, не поєднуванні з культурним сектором галузі. В підтримку такого твердження варто розглянути Преамбулу порядку денного на 2030, де вказується, що суспільство визнає природне та культурне різноманіття світу і визнає, що всі культури й цивілізації можуть сприяти сталому розвитку і є вирішальними факторами для цього [36]. Таке бачення та сприйняття значення культури є чи не найзмістовнішим з усіх наявних у міжнародному досвіді. Преамбула виділяє культурні права, спадщину, різноманітність та творчість як одні з основних складових людського та Сталого розвитку.

Довгий час ООН та місцеві органи влади (UCLG) були активними захисниками процесу інтеграції культури до всіх цілей Сталого розвитку. Коли було ухвалено «Порядок денний: 21» у 2004-му році для культурної сфери, то сама культура стала ключовим орієнтиром для органів місцевого самоврядування, активістів громадянського суспільства та експертів, прихильників інтеграції культури до місцевого сталого розвитку [37]. Ще більші значення та роль культури закріпилися у 2015-му році у програмі «Культура 21: Дій», який прийнято вважати за практичний інструментарій, який визначає 100 дій, завдяки яким культурний сектор сприятиме зростанню Сталого розвитку [38]. Політична заява прийнята 3-м Всесвітнім конгресом UCLG у 2019 році також визнає культуру четвертою складовою Сталого розвитку та закликає міста та місцеві та регіональні органи влади у всьому світі створити ґрунтовну культурну політику та включати культурне оцінювання у всі державні політики та програми [39].

Культурна політика Європейського Союзу

Європейський Союз розуміє вагомість та необхідність підтримки культури, яка виступає гарантом добрих стосунків між усіма країнами-учасницями, їхньою єднальною силою. Звичайно, мається на увазі не єдина Європейська культура, таку виокремити поки що важко, йдеться

про цінність кожної взятої окремо культури країн-учасниць Європейського Союзу. Чому така необхідність, передбачуваність та зацікавленість у культурі з боку Європейського Союзу, що особливо підкреслюється безпосереднім керівництвом цього питання та його підпорядкуванню Європейській Комісії? Певне, через те, що Європейський Союз конкретно усвідомлює вагомість впливу культури на політику Європейського Союзу. Точне розуміння підтримки Європейським Союзом культури можна отримати ознайомившись з законодавчою базою Європейського у галузі, згідно з якою у 1954 році було ухвалено Європейську культурну Конвенцію, метою Конвенції став розвиток взаєморозуміння між народами Європи й взаємної поваги їх культурної різноманітності, збереження європейської культури, сприяння національним вкладам в загальну культурну спадщину Європи, що відбиває загальні засадничі цінності, і заохочення, зокрема, вивчення мов, історії й цивілізації Договірних Сторін. Конвенція сприяє спільним зусиллям, заохочуючи культурну діяльність в інтересах Європи [40].

У 1992 році було ухвалено 151 статтю Маастрихтського договору, в якій культура виступає як рушійна сила для створення загальноєвропейського будинку, шляхом здійснення внесків у розвиток культур окремих держав-членів при збереженні їх національного і регіонального різноманіття й одночасній увазі до загальної культурної спадщини, де Європейський Союз повинен сприяти співпраці між країнами-учасницями й з потреби надавати підтримку і брати участь в їхній діяльності в наступних важливих для культури сферах: поширення культури й історії європейських народів; збереження культурної спадщини загальноєвропейського значення; некомерційний культурний обмін; художня і літературна творчість, включаючи аудіовізуальну сферу; співпраця з третіми країнами й міжнародними організаціями [41].

В підтвердження цього виступають експериментальні програми KALEIDOSKOP, ARIANE і RAPHAEL, які впродовж десяти років отримували підтримку заради культурної співпраці у сферах образотворчого і візуального мистецтв, культурної спадщини й літератури. З 1985 р. проводиться змагання серед держав-учасниць під назвою «Культурна столиця Європи». Метою програми є зближення європейців на основі співпраці у сфері культури,

полегшення економічного, політичного та культурного об'єднання країн [42]. На український Київ цей статус чекає у 2024-році. Впродовж 2000-2006 років програмою «Культура 2000» було запропоновано нову концепцію діяльності у сфері культури. Метою цієї концепції було створення загального культурного простору за допомогою сприяння культурному діалогу, креативній творчості, поширенню культури, мобільності художників і їхніх творів, підтримки європейської культурної спадщини, нових форм культурного самовираження, а також соціально-економічної ролі культури [43]. З 2007 року по 2013 рік існувала програма «Культура», яка сприяла збору і поширенню інформації в культурній сфері [44]. Разом з програмою «Культура» культурна співпраця в Європі підтримується спеціальними заходами, що фінансуються з інших європейських програм. Зокрема, заходи у сферах економіки, науки й досліджень, загальної освіти та професійної або регіонального розвитку, які також стимулюють культурну співпрацю. Окремо зазначимо той факт, що долучитися до співпраці з Європейським Союзом у рамках культурних програм також можуть країни-кандидати до європейського економічного простору, треті країни й різні міжнародні організації. У зверненні Європейської Комісії до Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу «Напрямок стратегії Європейського Союзу по міжнародних відносинах у сфері культури» були викладені основні цілі культурної політики Європейського Союзу і географія співпраці. Підкреслено, що основною метою культурних стосунків є просування різноманітності, а також зазначено, що за допомогою культури можна вирішити конфлікти й сприяти соціальній адаптації біженців, та забезпечити стійкий розвиток країн [45].

Чи дійсно є приклади вирішених конфліктів, завдяки культурному чиннику, про вплив якого запевняє Європейська Комісія? Важко одразу навести приклад, але відразу відчувається особлива політична зацікавленість авторів документального звернення. Основними принципами стратегії щодо напрямку політики у культурному секторі Європейського Союзу стали саме такі як :

- 1) Просування різноманітності культури й забезпечення прав громадян. Держава має гарантувати вільну культурну та мистецьку діяльності й гарантувати безпеку для цих процеси відповідними законами. Автори вважають, що це основа плюралістичного підходу

до побудови міжнародних відносин у сфері культури.

2) Сприяння взаємоповазі й налагодженню міжкультурного діалогу. Уміння слухати один одного і вести діалог є основою для об'єднання різних культур. Згідно з документом важливим аспектом побудови міцних міжнародних партнерських відносин і осмислення ролі комунікації за допомогою Інтернету є розуміння місцевих особливостей.

3) Гарантування поваги взаємодоповнюваних культур і пріоритетність нижчої ланки в ухваленні рішень. Метою Європейського Союзу є не тільки організація стосунків у сфері культури для країн-учасниць Європейського Союзу, але й забезпечення такої можливості для культурних проєктів та організацій третіх країн. Таким чином Європейський Союз враховує особливості кожної країни-партнера у культурній сфері.

4) Сприяння повноцінному та всеосяжному підходу до культури. Де мається на увазі, що є необхідність зосередженості не лише на мистецьких продуктах діяльності культурної сфери, а в тому числі й на мистецькій освіченості та просуванні креативних індустрій. Також обов'язком культури є сприяння пропаганди миру, забезпечення Сталого розвитку.

5) Розвиток культури за допомогою співпраці. Європейський Союз використовує різноманітні географічні моделі й тематичні програми розвитку міжнародних відносин у сфері культури. Наприклад, програма «Креативна Європа» (2014-2020 р. р.), де підпрограма «Культура» як частина програми «Креативна Європа», на яку було виділено близько третини бюджету програми «Креативна Європа», передбачає та направлена на просування культурного й креативного секторів (театр, література, музика та ін.) [46].

Підтримка сектору культури спрямована як на захист та підтримку європейської культурної спадщини, так і на підтримку культурних і креативних індустрій, що дає можливість стимулювати їх зростання та розвиток. Пріоритетами програми «Культура» визначено такі напрями діяльності: міжнародна мобільність митців та інших професіоналів ККІ; розвиток аудиторії; розвиток навичок цифрових технологій, що сприяють використанню ЦТ на різних етапах, від виробництва продукції до розповсюдження та споживання; розвиток нових бізнес-моделей (підвищення рівня знань щодо ведення бізнесу

зі сторони ККІ); проведення тренінгів та навчання (нові знання та навички для ККІ); міжкультурний діалог, сприяння соціальній інтеграції мігрантів та біженців; підтримка Європейського року культурної спадщини [46].

Аналізуючи нормативно-правову базу Європейського Союзу, частину лише якої наведено, можна дійти до висновку, що вклад у всебічний розвиток культур країн-учасниць Європейського Союзу відверто заявляє про політичну необхідність та спрямованість, звісно, все базується, в першу чергу, на зрощенні духовних складових та сприянні до збереження культурної спадщини, але за цим ховається розв'язання сучасних проблем і конфліктів, зокрема, питання біженців.

2.3. Проблемні питання інституційного становлення взаємодії культури й влади для налагодження якісного суспільного діалогу

Вказувати на помилки, які відбулися справа недоречна, якщо не здійснювати аналіз наслідків, які були отримані через припущення помилок. Системний підхід до державного управління у сферах культури та мистецтва за часів Незалежної України як такий обмежувався і далі продовжує обмежуватися реагуванням постфактум на події, ситуації, які вже відбулися або відбуваються. З точки зору вироблення політики, яка передбачає етапи прогнозування майбутностей політики [47] українська культурна політика знаходиться лише на етапі усвідомлення необхідності прогнозування наслідків від впроваджуваних політик, стратегій та програм. Системно сама розробка культурної політики та відповідних для неї програм та стратегій передбачає чітке структурування самої проблеми, яку має охопити культурна політика. От на цьому етапі з самого початку дії першого уряду незалежної України були припущенні помилки. Бажання відійти від радянського впливу та залежності не дозволили проаналізувати на високому рівні ті наслідки, які Україна вже мала на той час від впливу Радянської державної політики, історичні факти винищення української інтелігенції, яка презентувала українську культуру, відомі під назвою Розстріляне Відродження, зокрема, мали б стати привидом для аналітичних досліджень вже у Незалежній Україні. І перші напрацювання культурної політики мали б забезпечити відновлення та приріст культурних та мистецьких

продуктів, відповідно для реалізації яких мали б виховуватися професіонали. Таке виховання передбачало б широкий освітній варіативний ряд насамперед, далі мала б існувати програма по залученню представників громадськості, представників-аматорів мистецтва до здобуття рівня академічності. Чому це мало бути першочерговим, бо Україна втратила велику базу самоцвітів, видатних постатей, і перші сили мали б піти на відновлення втраченого, натомість державна політика у сфері культури та мистецтва лишила певні управлінські аспекти на відповідальність самих представників сфер культури та мистецтва. Іншими словами ті митці, які прагнули реалізувати свої інтелектуальні та матеріальні творчі продукти в Україні, зіштовхнулися з повною незацікавленістю в них з боку влади, таким чином українська культура втратила цілу епоху. Це перша помилка, наступною стало не вміння реагувати своєчасно на культурні зміни та тенденції, які необхідно прослідковувати в межах як і України, так і у межах світового досвіду. Культурний та мистецький вектори з кінця 90-х років XX століття внесли поняття мистецького менеджменту, де вибудувалася налагоджена система взаємодії між учасниками створення творчого продукту, учасниками його реалізації та між споживачами, здебільшого цей злет було видно в естрадному та музичному мистецтвах, і там, де світовий досвід перейняв з менеджменту мистецьку системність до політики культурної, на жаль, українське державне управління не зреагувало, натомість, та влада, яка встановлювала певні обмеження для представників мистецької сфери, призводила до визнання та реалізації мистецьких творчих продуктів за межами України. Необхідно вдаватися в питання щодо своєчасного реагування, як це у своїй роботі зазначає Н. Chartrand, запитуючи, що може означати ширший контекст управління культурою з точки зору нових навичок і можливостей, необхідних фахівцям на місцях, до якої міри формальна адміністрація мистецтв оснащена для задоволення коливань у культурному секторі [9]? Такі питання, які наведено у цитуванні, передбачають певний рівень налагодженої культурної політики, яка, маючи свої цілі та орієнтири, може передбачати та закладати до своїх програм та стратегій тенденції до змін, така м'якість дозволяє вчасно адаптувати культуру та мистецтво без великих поразок та втрат, як ціннісного характеру, так і з точки зору економіки також. Для миттєвих реагувань є потреба в якісних послугах та їх

надавачах з боку влади в обличчі освічених управлінців. Також подібна своєчасність закладається у саму ідеологію та місію, які надані культурі та мистецтву від імені громадян, самої влади та представників культури та мистецтва. Основною ж причиною, що адміністрування культурної політики в Україні ще тільки набирає обертів, є відсутність ідеології щодо сектору культури та мистецтва. Можна стверджувати, що орієнтованість на вступ до Європейського Союзу допомагає українській культурі спрямовуватися у напрямку європейських цінностей, але, навіть при їхній близькості до поглядів та бажань українського суспільства, без самотутньої ідентифікації української культури, її як комплексну систему складно координувати та організовувати, тобто адмініструвати так, як це передбачається у good governance.

З того часу як українська держава вступила в період good governance, де питання якості управління, а, власне, адміністрування стало нагальним, державні культурні програми стали орієнтуватися на клієнта. Ще Patricia Dewey звертається у своїй роботі «The Shift from Arts Management to Cultural Administration: What's in a Name?» до питання переходу від менеджменту мистецтва до адміністрування культури. На думку P. Dewey значна проблема в області культурної політики й управління полягає в тому, що наявні дослідження, як видається, не дозволяють повною мірою визначити причини й масштаби змін в секторі культури й що саме ці нові політичні зміни можуть зажадати нових можливостей управління [48]. От саме систематичне вистежування змін в секторі культури не закладено в управління культурою України, що є вагомим фактором для подальшого управління з помилками, по суті, мова йде про моніторинг державного управління у сфері культури, та, зокрема, мистецтва.

Коли відсутні критерії чіткі та прозорі, зрозумілі та доступні кожному учаснику взаємодії у сферах культури та мистецтв відбувається прорахунок найменших змін, які мають великі впливи на систему в цілому. Проводячи дослідження у напрямку державного управління у сфері мистецтва для налагодження якісного суспільного діалогу знайти опорні критерії моніторингу державного управління у зазначеній сфері, які б артикулювали чітко та максимально ефективно можливість досягнення встановлених та прогнозованих результатів,

вкрай складно. Для такої процедури, з пошуку подібних критеріїв, доводиться дивитися поміж строк різних документів рекомендаційного характеру, які є на державних сайтах, що координують роботу у сфері культури та мистецтв. Це, власне, і є однією з помилок минулих років. Іншими словами йдеться про не обов'язковість з боку державного управління вимірювання, чи то кількісного, чи то якісного контексту роботи відповідної сфери. Державне управління обмежувало себе створенням певних пріоритетів та програм, певних стратегій, які в якийсь момент часу, а саме, після затвердження та вступу в дію, вже ставали ніби остаточним досягненням запровадженої політики. Якщо не зазначено моніторинг політики як один з основних рушіїв цієї політики, то, звичайно, там вже не передбачається вагомість критеріїв, а, отже, і самого вчасного реагування на зміни у культурному секторі.

Наступним помилковим у державному управлінні сферою мистецтва в Україні є твердження щодо не зіставлення поділу самого мистецтва на різні прошарки та започаткування, адже мистецтво є як комерційним, так і аматорським некомерційним, але благодійним тощо. Відбувається політичний процес, у якому державне управління здійснюється як ідентична модель для абсолютно різних видів, напрямів, а головне, різної клієнтоорієнтованості. Такий недолік у державному управлінні здатний зупинити розвиток усієї культурної сфери.

Висновки до другого розділу

Другий розділ магістерської роботи присвячено аналізу сучасного стану нормативно-законодавчої бази у галузі, досвіду України, а також міжнародному досвіду. Було проаналізовано в тому числі з огляду на український досвід основні проблемні питання щодо налагодження якісного суспільного діалогу та методи вирішення подібних проблем у міжнародному досвіді.

Нормативно-законодавча база, яка регулює в Україні питання сфер культури та мистецтва містить широкий спектр законів та нормативно-правових актів, які забезпечують права для культури та мистецтва на гідному рівні. Аналіз Конституції України та основного закону, який найбільш змістовно розглядає усі аспекти культури,- Закону України «Про культуру» дозволяє стверджувати, що політика української держави не є осторонь культури та забезпечення її прав. Чималий ряд законів допомагає українській культурі будувати свою взаємодію з державою за принципом надання останньою для культурного сектора фінансування, забезпечення програмою політики культури, забезпечення необхідними ресурсами та кваліфікованими спеціалістами. Наявність першочергових законів дозволяє припустити, що проблема в управлінні сферою може виникати не із-за відсутності певних законів, хоча з огляду на ухваленні закони інших країн, Україні є що ще доповнювати, а все-таки проблема може ховатися у неправильному прогнозуванні культурної політики. Тобто, за наявності повного інструментарію політика культури України визначається з опущенням низки важливих критеріїв формування будь-якої політики. Увагу на своєчасному реагуванні та адаптивності культурної політики до актуальних змін у суспільстві, у міжнародному досвіді, зосереджують усі провідні країни світу з огляду на державний рівень їхньої культурної

політики. Так як у ході дослідження було виявлено, що саме не прогнозування наслідків, потреб у культурній сфері створюють несприятливе середовище для розвитку культури в Україні, автором дослідження було розглянуто позитивний досвід вирішення подібної проблеми у Фінляндії, де існує окрема законодавча база саме для мистецтва, де є розділення між культурою та мистецтвом як самостійними незалежними галузями, де вибудовано політику своєчасного реагування на зміни чи коливання у відповідному секторі. Аналіз досвіду Фінляндії сприяв відкриттю важливості розгалуження мистецтва на різні прошарки, що дає змогу забезпечити абсолютно будь-який попит на мистецькі продукти різних рівнів та спрямування, що є рушійним фактором у розвитку державної культури. Культурна політика Європейського Союзу акцентує увагу на популяризації культури та мистецтва, у заохоченні залучення до сфер. Також, з огляду на аналіз культурної політики в Європейському Союзі та окремо досвіду Фінляндії, можна стверджувати, що вагомим внеском у розвиток культури є розподіл впливів відповідальності за різні рівні культурного управління, серед яких є і сфери бюджетування антикорупційні програми, програми своєчасного реагування на зміни, і унеможливлення будь-якої дискримінації у галузі. Як приклад формування такої позитивної політики до сфери культури – залучення сектору культури як одного з інструментаріїв у досягненні програми цілей Сталого розвитку. Залучення є цілком послідовним, бо аналіз культурної політики в Європейському Союзі визначає спрямованість Європейського Союзу щодо культури як будівництво єдиного культурного дому, де панує взаєморозуміння між всіма країнами-учасницями Європейського Союзу. Тому рівень культури в Європейському Союзі та рівень культури в Україні має суттєву різницю в актуальних проблемах, тоді як Європейський Союз впроваджує практично культуру до всіх напрямків цілей Сталого розвитку, Україна намагається створити дієву управлінську базу для управління сферою. Такі висновки було виявлено у ході дослідження другого розділу магістерської роботи.

РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАЛАГОДЖЕННЯ ЯКІСНОГО СУСПІЛЬНОГО ДІАЛОГУ

3.1. Стратегія розвитку культури та мистецтва в Україні для налагодження якісного суспільного діалогу

Культура та мистецтво на сьогодні не є на порядку денному у державній політиці України, цьому передують ряд обставин у яких знаходиться Україна: це і безперервні воєнні дії на території України з російським агресором, це і, зрозуміло, не стійке економічне положення України на міжнародній арені, це і зобов'язання України перед Європейським Союзом у ході Європейської інтеграції, передбачені основним Законом України – Конституцією України, це й історичний розвиток культури та мистецтв в Україні. Тому, зважаючи на такі серйозні обставини та враховуючи їхню сегментацію, стратегія розвитку культури та мистецтва України, в першу чергу, полягає в збереженні української культурної самобутності, в ідентифікації нації, в систематичних заходах передбачених політичною програмою задля виховання патріотизму та залучення до самоідентифікування українського народу.

Стратегія державного управління у сфері культури та мистецтва наразі зосереджена на цілях щодо покращення мистецької освіти, є певна кількість заходів передбачених планом роботи Міністерства Культури на 2020-й рік задля сприяння змінам саме у мистецькій

освіті, бо з саме академічної освіти відбуваються перші кроки, які показують конкретно реалії певної державної політики. Серед основних задач у заходах щодо мистецької передбачених Планом роботи є надання рівних можливостей для здобуття мистецької освіти [49]. Провчившись чотири роки у мистецькому університеті та вже маючи навички до систематичного аналізу, хочеться звернути увагу на те, що мистецька освіта, яка підтримується на державному рівні відбувається не зовсім демократичним та прозорим шляхом, тому стратегія держави у даному напрямі мала б бути зосереджена, в першу чергу, на перевірці якості самої освіти та на перевірці корупційних ризиків, які присутні у галузі. Проте, така ціль як рівність до здобуття мистецької освіти є такою, як ціль честі та справедливості. Також аналізуючи практичний досвід здобуття мистецької освіти та теоретичні аспекти передбачені ціллю, можна стверджувати, що все-таки є необхідність пошуку іншого формулювання самої цілі, бо саме таке її звучання існує не перший рік, та вже було і за інших державних політик та інших спрямувань державних програм, і згідно з їхніми щорічними звітами, така ціль певною мірою здобувалася, але все одно її чомусь виносять до стратегічного плану на короткострокові або довгострокові перспективи, тоді існує вірогідність, що не правильно сформульовано або, іншими словами, визначено саму проблему і тому та ціль, яка висувається не є такою, яка реально з-за її досягнення змінює систематичні прогалини у державній політиці.

Іншим суттєвим аспектом у державній стратегії сфер культури та мистецтва є рівність в отриманні культурних благ [51]. Це дуже важлива і ключова ціль для української держави та публічного управління в цілому. Знову ж таки така ціль передбачає самоідентифікацію українського суспільства, що своєю чергою містить ідеологічний позитивний характер. Якщо така ціль передбачає критерії за яких українське суспільство зможе чітко визначати, що є культурним кодом в Україні, яка культурна самобутність вирощена не теренах української держави, які є культурні пам'ятки та які значення вони мають для історії та сьогодення, то це буде великим кроком по залученню громадян до стійкості та протидії агресору, який будь-якими способами намагається таку культурну пам'ять знецінити в очах українського народу, таким чином намагаючись виграти для себе час та можливості

для захоплення та руйнування української державності та суверенітету. Така ціль передбачає ряд заходів різної складності, від найпростіших як-то проведення тематичних культурних уроків у школах, занять та семінарів у вищих навчальних закладах тощо, до найскладніших, де вже передбачається робота над залученням міжнародного ринку та міжнародних інвестицій задля позитивного висвітлення української культури та відповідно її самобутності та ролі для України та українського суспільства.

Стратегія державного управління у сфері та мистецтва передбачає також обов'язково й економічний розвиток [49]. Складне поєднання мистецтва, культури та економіки – це можливість адаптації секторів культури та мистецтва до економічного ринку таким чином, коли вони зможуть бути такими, які здатні самостійно покривати свої витрати за допомогою своїх надходжень та мінімальних витрат держави. Коли влада підтримує економічну стабільність сектору – це говорить про спроможність влади регулювати економіку у даному секторі, але роль держави не закінчується лише на ньому, а передбачає ще й прогнозування розвитку ринку економіки у культурному та мистецькому секторах. Якщо така ціль у стратегії передбачає саме сталу економіку в секторах культури та мистецтва, то тоді державна і приватна фінансові системи у сфері культури та мистецтва будуть не лише зростати, але й захищати сфери культури та мистецтва від фінансових скорочень, що завжди супроводжуються урізанням виплат для секторів у цих сферах, як-то зменшення фінансування театрів або зменшення фінансування державного кіно тощо.

Іншим ключовим орієнтиром державної стратегії є зрощення культури та мистецтва на місцевому рівні [49]. Хочеться зазначити, що це є чи не найризикованіша та найнебезпечніша проблема, яка містить характер хронічного загострення культурного та мистецького сегмента. Для такої цілі можна прописувати окрему стратегію й виводити її у паралель до вже наявної стратегії. Принципи впровадження влади на місцях передбачають прийняття відповідною місцевою владою рішень на місцях, такі рішення повністю залежать від місцевого самоврядування, але проблема полягає у тому, що не кожне місцеве самоврядування готове до таких самостійних управлінських кроків, а це є дуже вагомим, адже таким чином, по-

перше, популяризуються місцеві культура та мистецтво, вони стають автономними та вагомими, а, по-друге, це є логічним розвитком демократичного суспільства. Така ціль передбачає перехід місцевої культури та мистецтва у лідери на місцевому рівні.

У висновку, стратегія державного управління у сферах культури та мистецтва передбачає конкретні цілі, які зосереджені на якісному розвитку та зростанні культурного та мистецького секторів, серед таких цілей виділяються економічна, мистецька освіта, перехід на місцеве самоврядування, рівні можливості та доступи до культурних благ та мистецької освіти. Всі цілі є абсолютно досяжними та логічними, та, головне, перспективними для їх втілення у державному управлінні.

Пріоритети: основні заходи діяльності у галузі

Культурна політика в Україні змістовно перебуває на етапі трансформацій, такий вектор безсумнівно було сформовано від бажання України вступити до Європейського Союзу. Таким чином, низка змін, які вже відбулися та які мають відбутися існують за принципами та рекомендаціями наданими представниками Європейського Союзу. Серед вагомих зобов'язань, які взяла на себе Україна, варто зазначити ратифікацію Європейської культурної конвенції та Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження». Наразі, актуальним для української культурної політики лишається адаптування українських культурних стандартів до європейських. Європейський Союз вбачає в культурній політиці України певні проблеми, які є перешкодами у становленні України на арені Європейського Союзу як рівноправної країни, а саме йдеться про корупційні ризики з якими зустрічаються більшість культурних проєктів, які заходять на український ринок, державне фінансування в тому числі носить іноді дискримінаційний характер, також, як наголошується лейтмотивом у всій магістерській роботі, це відсутність належного управління, бо саме управління у сфері, у першу чергу, створює передумови та умови для розвитку культурного сектору. Уряд України звертає увагу на необхідності будівництва в галузі культури проєктних стосунків: підтримувати інновації, пошуково-експериментальні проєкти,

створювати умови для проєктів із залученням широкого кола громадськості. Основними заходами з-за таких обставин та бажань Уряду мали б бути такі заходи, які б стимулювали підприємницьку діяльність, розвиток економіки у культурі, мали б великий вплив на розвиток освіченості громадян у галузі, а також виховували б кваліфіковані кадри, до речі, що важливо зазначити, що саме не завжди професійні підходи до реалізації програм культурної політики в Україні є факторами, які стримують великі зміни.

Ефективність державного управління у культурній та мистецькій сферах залежить від правильного визначеного розподілу владних впливів. Такий пріоритет здатний тримати баланс у взаємодії між центральною та владою місцевого самоврядування.

Пріоритети державного управління закладаються у державних програмах, планах, стратегіях, і так само допомагають визначитися з необхідними пріоритетами й міжнародні взаємодії з Європейським союзом, оскільки Україна тримає курс на Європу, в країні відбувається децентралізація, то очевидно, що є необхідність враховувати вимоги-поради від Європейського Союзу. Державне управління сферою культури та мистецтв керується централізовано та на місцях, що дає змогу абсолютно максимально залучати різні прошарки владних впливів. Досліджуючи Закон України «Про культуру» [1], а також Звіт Ради Європи[50], а також План роботи Міністерства молоді, культури та спорту на 2020-й [49], виокремлюються такі напрями діяльності державного управління у сфері мистецтва, як створення нормотворчих актів, проведення семінарів, круглих столів, симпозіумів, репрезентативних досліджень, створення нових моделей певних систем в управлінні, стратегічні сесії. Всі заходи передбачені за наказом Президента, рішенням Уряду, постановами або розпорядженнями Міністерства, а також Ціллю 4.2.Програми діяльності Кабінету Міністрів України[51].

Державне управління сферами культури та мистецтва повністю покладено на Міністерство культури, молоді та спорту (на момент написання роботи розглядається роз'єднання деяких галузей даного Міністерства й відповідно його перейменування), переважно заходи з впровадження Плану Міністерства культури, молоді та спорту на 2020-рік здійснюються Головним управлінням культури й мистецтв, Головним управлінням мистецької освіти, Директоратом культури й

мистецтв, Директоратом стратегічного планування та Європейської інтеграції, Директоратом культурної спадщини [49].

На 2020-й рік передбаченні такі нормотворчі заходи та дослідження: Наказ «Про затвердження Концепції інклюзивної мистецької освіти» (січень); Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення конкурсної процедури призначення керівника державного чи комунального закладу культури»; Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки розвитку культури»; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції розвитку народних художніх промислів»; Указ Президента «Про призначення стипендій для молодих майстрів народного мистецтва на 2020-й рік»; Наказ «Про затвердження положення про Конкурс на кращу мистецьку школу»; Указ Президента України «Про призначення стипендій Президента України для молодих письменників і митців у сферах музичного, театрального, образотворчого, хореографічного, естрадно-циркового та кіномистецтва»; Наказ «Про затвердження Положення про обласні центри народної творчості України»; Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про театр і театральну справу»; Розпорядження Президента України «Про призначення грантів Президента України молодим діячам у галузях театру, музики, цирку, образотворчого мистецтва також молодих письменників і майстрів народної творчості для створення і реалізації творчих проєктів»; Наказ «Про затвердження Концепції створення будинку музики в місті Києві»; Наказ «Про затвердження Концепції розвитку аматорських мистецтв»; дослідження з вивчення громадської думки – моніторинг тенденцій з питань надання у сфері Мистецької освіти; Репрезентативне дослідження щодо обізнаності населення про культурну спадщину; Дослідження громадської думки щодо визначення національної ідентифікації [49].

3.2. Пропозиції щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади

Публічне управління або державне управління – це складне поєднання орієнтирів держави та громадян у такій формі співіснування, яка гарантуватиме якісне врядування державної влади,

обраної громадянами нашої держави, забезпечуватиме захист прав та свобод населення України, в тому числі і їхніх інтересів. Державне управління культурою України здійснюється впродовж багатьох років однаково поетапно, не розмежовуючи сфери, які є складовими самого поняття культура, тобто і не передбачаючи до кожної індивідуальної сфери власної постійно змінюючись моделі управління. Важливим акцентом у формуванні, впровадженні, моніторингу політики у сфері мистецтва має бути дотримання золотієї середини між раціональним і ірраціональним, що торкається даної сфери. На відміну від точних наук мистецтво не завжди вписується у стандарти державного управління, від цього й треба відштовхуватися, неможливо формувати таку політику для мистецтва, яка буде його обмежувати або буде диктувати йому, що може бути кінцевим результатом (продуктом) митця, а що не може. З іншого боку й Гітлер був художником, чи може публічна влада будувати тонку грань між незабороненим і тим, що може нести в собі шкоду? Мусить!

Ключовим в управлінні специфічною сферою, яка не містить жодних законів та меж у своїх пошуках, може бути створення таких умов за яких: 1) жодне з видів мистецтв не буде дискриміновано; 2) жоден прояв мистецької діяльності, кінцевим результатом якої є продукт (може бути як і матеріальним, як і духовним надбанням, явищем) не буде переслідватися, якщо суперечить орієнтирам чинної влади; 3) матиме середовище для свого існування; 4) жодне з видів мистецтв не буде нести в собі шкоди суспільству, середовищу, не загрожуватиме цілісності держави, не переходитиме межі морально-етичних засад суспільства. Створення подібних умов є спробою налагодження дійсно якісного діалогу у суспільстві, можливість забезпечити для митців вільне самовираження та знання при цьому, що в низ є повністю забезпечена підтримка з боку влади в усіх правових і організаційних питаннях. Розглянемо детальніше кожен з вищесказаних пунктів, які обов'язково мають структуруватися у нормативно-правовій базі українського законодавства, тим самим визначаючи основні управлінські аспекти у даній сфері.

Жодне з видів мистецтв не буде дискриміновано. За визначенням Закону України «Про культуру» до мистецтва належать театр, естрада, декоративне мистецтво, образотворче мистецтво, музика,

хореографія[1]. Абсолютно різні жанри та стилі існування вміщуються у цей перелік видів мистецтв, ні для кого не секрет, що театральне мистецтво та мистецтво естради у даному переліку будуть виділятися, якщо запитати у населення України про імена представників, то ми з легкістю почуємо саме представників театального мистецтва та естради, вони більш популярні, , а, отже, вони можуть бути й вигідніші у більшій мірі для держави, яка формує бюджетування, визначає стратегічний розвиток, орієнтує та закликає. Більший інтерес відповідно може проявлятися у не зрозумілих логічно додаткових надбавках або грантах, або у їхній повній відсутності. Як приклад, Культурний фонд України має налагоджену грантову систему для митців та їхніх продуктів мистецтва, у списку якої окремо на рівні видовищних продуктів, що мається на увазі й театр, і естрада в тому числі, й навіть цирк, немає декоративно-прикладного мистецтва, не існує пошуків у ньому нових імен, дебютів та т.п.

Жоден прояв мистецької діяльності, кінцевим результатом якої є продукт (може бути як і матеріальним, як і духовним надбанням, явищем) не буде переслідуватися, якщо суперечить орієнтирам чинної влади. Що означає така умова: унеможливлення з боку держави формувати саме мистецтво як таке, втручатися у його реалізації, адаптувати його до необхідної політичній владі ситуації або проблеми, унеможливлення використовувати мистецтво як засіб для нечесної гри, у зворотному, якщо митець виражає небажання співпрацювати на орієнтири певної політичної партії, він не буде переслідуватися владою, він не буде звинувачений у зраді державних інтересів абощо. Інклюзивність даної умови полягає у тому, що гострота свободи думки може бути виражена дуже яскраво та дієво насамперед у мистецтві. Якщо поринути в історію, не таку далеку і не таку просту, Радянського періоду, то можна прослідкувати цілу схему, модель налагоджену та виважену по переслідуванню митців, які виражали свої громадянські позиції не в угоду позиціям панівних сил, тим самим як результат Україна отримала Розстріляне Відродження, Україна отримала ряд необґрунтованих самогубств представників мистецтва, вбивства їхніх родин або обмеження їхньої волі. Ми живемо у ХХІ столітті у демократичній країні, але з усім тим, ми не маємо на законодавчому рівні чітко визначених зобов'язань влади перед представниками мистецтва, у той час, як закріплено,

що державні службовці, наприклад, перебуваючи на державній службі, мають право поєднувати її у вільний від роботи час у тому числі й з мистецькою не оплачуваною діяльністю. Якщо така людина пише вірші, і один з них буде про незадоволення державною службою в Україні, бо реформи тільки відбуваються, пошуки тривають, і, дійсно, український державний службовець знаходиться ще тільки на початку добре злагодженої, як годинник, роботи, то чи існує захист та гарантія для такої людини, що її не буде звільнено за свою критику у мистецькому продукті, в той час як вона є представником влади? З іншого боку, представник естради співає на концерті за підтримку певної політичної партії, яка врешті-решт не перемагає у виборчому змаганні, де є гарантія того, що такий представник естради за свою власну прихильність до тої чи іншої політичної партії, не буде переслідуватися, його концерти на державних сценах не будуть скасовуватися, його ротації на державних телеканалах та радіотрансляціях не будуть перебиватися або не допускатися.

Мистецтво матиме середовище для свого існування. Така умова забезпечує місце мистецтву у державній політиці. Припускаючи таку гіпотезу, що чим розвиненіша держава, тим більші роль та місце у ній відіграє культура, зокрема, мистецтво. Розвиток мистецтва прямо пропорційно роз'яснює той рівень на якому існує держава та її населення. Якщо державна влада не створила оптимальне середовище для зрощення мистецької діяльності на території країни, то їй просто або не до цього, бо відповідно у цій країні є проблеми з найпершими питаннями безпеки, розвитку, економічного та політичного характерів, наприклад, або це так передбачено, що є необхідність у незабезпеченні таким середовищем. Причинами останнього може бути абсолютно тоталітарна панівна еліта, яка має мотиви для не стійкого середовища у мистецькій сфері, бо передбачає у цьому свою небезпеку, можливість підриву влади. Тож, для демократичного врядування має бути визначеним орієнтиром зрощування мистецтва та культури в цілому. Якщо це буде відбуватися, політика влади буде обов'язково закладати приріст мистецьких продуктів, а, отже, й відповідно для цього буде назрівати потреба у можливості виховання професіоналів у цій сфері. Це передбачає освітні заклади різних рівнів, які систематично будуть виховувати потенційних професіоналів, це і створення робочих місць, площини для реалізації мистецьких

продуктів, це і створення програм по залученню творчих людей, але без академічної освіти до прославлення українського мистецтва як і на території України так і поза її межами. Для того, аби мистецтво існувало, необхідно захищати на державному рівні заклади, які можуть реалізовувати мистецькі продукти.

Жодне з видів мистецтв не буде нести в собі шкоди суспільству, середовищу, не загрожуватиме цілісності держави, не переходитиме межі морально-етичних засад суспільства. Умова, що видається насамперед однією з найскладніших, але ідеологія цінностей суспільства має чітко артикулюватися, якщо такої немає, суспільство, розшарування, не зможе домовлятися до єдиного компромісного. У такому ключі варто винести параметри мистецтва як такі, що є цілеспрямованою професійною діяльністю, яка гарантує забезпечення прав і свобод людей, не буде заперечувати морально-етичним цінностям, які відповідні до території держави та її суспільству, а в разі зворотного може наступити відповідальність. Але знову ж таки, така відповідальність може реалізовуватися у моральних компенсаціях або забороні поширювати продукти мистецької діяльності на який визначений термін відповідно до тяжкості нанесеної шкоди.

Особливість управління сферою мистецтва передбачає першочергово нормативну якісну основу, на яку управлінець може спиратися при формуванні стратегії роботи подібного сектору, за якої управлінець може будувати діалог та дії.

Окремо варто виділити спроможність до діалогу між управлінцем та представниками мистецтва, між представниками мистецтва та громадянами країни. Це складова, яка показує у реальному часі на якому етапі розвитку перебуває мистецька сфера в Україні та українська культура в цілому. Єдиною бюрократією у даному напрямку неможливо обмежитися, сприйняття такого роду діяльності передбачає постійне реагування та адаптування, одного разу винайдена модель, яка була успішно реалізована, не спрацює вдруге, а тим паче втретє і т.д., особливість мистецтва у постійному русі та пошуці нового, тож і це варто закладати в спосіб управління даною сферою. Регламентуючи стратегію розвитку сфери мистецтва на визначені роки, треба закладати в неї можливість змін підпунктів, має бути сформована програма дії Державного агентства з питань розвитку мистецтв, але якщо вона буде нездатною до актуальних

адаптацій відповідно до змін у самій сфері, то по суті буде неспроможною. Зміни уряду, панівної еліти, інтереси окремих політичних груп не мають перешкоджати реалізації вже наявної програми, часто подібні зміни є не обґрунтованими й ними керує бажання показати, хто наразі задає вектори руху. Власне, таким чином замість логічного і послідовного розвитку сфера потрапляє на вихідну позицію, що пригальмовує розвиток або ж зменшує його прогресію, або ж взагалі руйнуються напрацювання повністю.

У такій ситуації управлінці потребують виваженості у своїх діях і орієнтиром для них мають виступати держава та мистецька еліта, і ніяк не політична партія, яка має тенденцію змінюватися кожні п'ять років.

3.3.Рекомендації щодо налагодження якісного суспільного діалогу

В першу чергу, задля якісної інституційної підтримки взаємодії культури й влади необхідно акцентувати у державній програмі залучення сфери культури та мистецтва. На порядок денний необхідно винести питання, щодо комунікаційної реформи у сфері культури та мистецтва, оскільки саме завдяки комунікації можливо створювати діалоги, в тому числі й з суспільством, тема даного дослідження «Державне управління сферою мистецтва для налагодження якісного суспільного діалогу» і у пропозиціях та рекомендаціях щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади хочеться наголосити на тому, що тема дослідження може бути й, власне, назвою тієї реформи, яку необхідно запровадити. Така реформа охоплюватиме низку заходів спрямованих на врегулювання сфери культури та мистецтва на рівні світових показово-авторитетних досягнень.

Рекомендується залучити до розробки самої реформи видатних культурних та мистецьких діячів, особливо представивши у якості стейкхолдерів не державні організації, а представників комерційного мистецтва та представників аматорського мистецтва. Якщо таку реформу будуть розробляти діячі, котрі добре розуміються на мистецькому та культурному менеджменті, виникне можливість

дійсно створити дієву управлінську стратегію. Створити групу експертів до 1 вересня 2020-го року шляхом обрання претендентів прозорими та відкритими заходами, з залученням громадської думки, це може бути за допомогою проведення консультації, спеціалізованого опитування вузькопрофільного спрямування, за допомогою круглих столів, обмежень щодо заходів для державних управлінців немає, але мають бути обов'язково одні з основних критеріїв: прозорість та доступність. Починаючи з вересня 2020-го року новостворена група експертів з залученням кращих управлінців сферою культури та мистецтва, а також юристів, економістів та аналітиків політики, має почати роботу над розробкою пакету реформи, де з дотриманням всіх законів України та інтересів держави та суспільства, буде повною мірою передбачено якісний рівень стандарту для сфери культури та мистецтва.

Важливо все-таки повною мірою використати вже наявні та прописані в Україні реформи децентралізації та державного управління, а також антикорупційну реформу, та ні за яких обставин не відходити від реалізації вже розпочатої по впровадженню цих реформ. Чітке дотримання вже раніше наданих попередньо рекомендації країнами-учасницями Європейського Союзу, а також представників Ради Європи може облегшити самі пошуки основних векторів, на які державне управління має звернути особливу увагу. Готова реформа має податися на розгляд до Верховної Ради України не пізніше 1-го грудня 2020-го року. Саму ж реформу рекомендується розпочати одразу після того як за такий проєкт Закону України «Про реформування державного управління у сфері культури та мистецтва» буде прийнято рішення про його впровадження. Чим раніше буде створено відповідне середовище для впровадження реформи, відповідно, це мають бути наявні необхідні ресурси, в тому числі людські та нормативні, тим швидше українські інституції зможуть реформувати державне управління у сфері культури та мистецтва. Рекомендується таку реформу почати впроваджувати з початку 2021-го року.

Для того, щоб Україна отримала дійсно якісні сектори культури та мистецтва, а отже і якісну комунікацію зі суспільством, яка буде логічним доповненням реформи, залучення органів місцевого самоврядування є обов'язковою. Лише чітке дотримання норм Закону

України «Про децентралізацію» може сприяти швидкому оновленню всієї системи державного управління у сфері культури та мистецтв на всіх рівнях влади, від державної обласної, від місцевої до громадської.

Але важливо зазначити, що як раз наперед підготовчих заходах проєкту реформи державного управління Міністерство Культури України, яке пропонується у якості замовника такого пакету реформи, має розпочати налагодження комунікації між всіма учасниками такого процесу з максимальним залученням. Якщо розробляти проєкт реформи, але паралельно не висвітлювати основних чинників, які призвели до крайньої потреби розробки такої реформи, не вести роз'яснювальну роботу з приводу того, що може бути, якщо лишити політику державного управління у сфері культури та мистецтва без змін, до яких наслідків може дійти рівень культури та мистецтва в Україні, де по суті буде повне не зростання сфер, відсутність розвитку, або розвиток буде, але рівень його коефіцієнту не міститиме суттєвих змін для самої держави та її політик, а також і для самих громадян, які безпосередньо або опосередковано причетні до культури та мистецтва, якщо не провести паралельну комунікаційну роботу з тими інструментами, які наразі наявні у дійсній системі державної управління, можна втратити реальну можливість реформування, через нерозуміння такої необхідності ключовими гравцями культурної та мистецької політик. Для перевірки впровадження, оцінювання та моніторингу вже чинної програми, затвердженої на 2020-й рік необхідно створити експертну групу незалежних представників недержавного культурного та мистецького сектору. Їхня оцінка буде більш об'єктивною, бо в першу чергу вони відчують на собі дієвість або не дієвість державної політики у їхній сфері.

Також рекомендується вже розпочати роботу по залученню стейкхолдерів задля їхніх ініціатив, чинна влада може видати положення, де виконавцем буде Міністерство культури України, щодо налагодження комунікації між групами стейкхолдерів, державних управлінців та суспільством. Якщо вже почати надавати представникам не державного комерційного сектору культури та мистецтв економічні привілеї, шляхом прийняття проєктів відповідних законів, то ще до початку впровадження реформи «Державне управління сферою мистецтва для

налагодження якісного суспільного діалогу» можна отримати великі зрушення для всієї мистецької та культурної сфери. Для того, щоб запустити такий процес необхідно розробити проекти законів, які дозволять приватним підприємцям мінімізувати ризики від вкладання грошей в культурну та мистецьку сфери, таким чином можна ввести пільги для тих, хто буде залучений до розвитку культури та мистецтва України.

Висновки до третього розділу

Аналіз наявної стратегії розвитку культури та мистецтва в Україні у підсумку має основні чотири напрямки діяльності спрямованої на реалізацію стратегії: 1) покращення мистецької освіти; 2) надання можливості безперешкодно отримувати та користуватися культурними благами для громадськості; 3) економічний розвиток країни за допомогою залучення культурного та мистецького ринків; 4) створення умов для розвитку культури та мистецтва на місцевому рівні. За допомогою аналізу було виявлено, що дана стратегія потребує доповнення, зокрема, суттєвим елементом у ній було б адаптування орієнтирів висунутих ООН щодо залучення культури до реалізації цілей Сталого розвитку, також важливим та змістовним у стратегії розвитку культури та мистецтва міг би бути обов'язковий напрямок ідеологічного розвитку культури для розвитку України. Виходячи з цього було створено пропозиції й рекомендації щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади з урахуванням всіх проаналізованих наявних чинників у галузі. Основним проектом за рекомендацією має стати проект реформи «Державне управління у сфері мистецтва задля налагодження якісного суспільного діалогу». Реформа є логічно послідовним рішенням, як це з'ясувалося в ході дослідження, і з огляду на наявні обов'язкові реформи з децентралізації та державного управління, які вже успішно впроваджуються в Україні. Реалізація пропонованого проекту реформи у сферах культури та мистецтва дозволить українській державі суттєво наблизитися до вступу у Європейський Союз, а також стане заохоченням для розвитку широкої підприємницької діяльності у галузі культури.

У розділі «Пропозиції і рекомендації щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади» під час дослідження управлінських аспектів у галузі, було виокремлено основні умови-принципи за яких може відбуватися управління у галузі мистецтва. Такі умови виступають у якості певних меж та бар'єрів задля дієвої та етичної культурної політики в цілому. Серед основних умов пропонуються: 1) забезпечення можливості мистецької діяльності; 2) забезпечення прав та гарантій з боку державного впливу на мистецьку діяльність, заходи, представників мистецтва, їхніх світобачень та ідей, авторських прав тощо; 3) унеможливлення загрози суверенітету країни шляхом підривання її авторитету в очах суспільства за допомогою агресивної мистецької діяльності; 4) унеможливлення будь-якої

мистецької дискримінації. Дотримання таких умов під час формування державної культурної політики представниками управлінського сектору є запорукою якісного діалогу між державною владою та секторами культури та мистецтва, що у свою чергу забезпечить налагодження якісного суспільного діалогу.

У висновку до параграфу «Пропозиції і рекомендації щодо інституційної підтримки взаємодії культури й влади» важливо відмітити і налаштування комунікації під час розробки, впровадження та реалізації пропонованого проекту реформи, так як тема дослідження магістерської роботи спирається на налагодження якісного суспільного діалогу, важко оминути наявність погано вибудованої комунікації у сфері між державою, суспільством, представниками культури та мистецтва. Уряду рекомендується включити до програми своєї діяльності розвиток комунікації у сфері культури. Така рекомендація може стати і заохоченням для розробки іншого проекту реформи щодо комунікації у на культури. Заохочення стейкхолдерів, донорської підтримки до реформи у культурній сфері сприятиме подальшому розвитку та пришвидшенню практичної реалізації реформи. Можна зробити висновок, що на сьогоднішній день взаємодія з залученими стейкхолдерами носить переважно не систематичний характер, серед партнерів культури в Україні не так багато міжнародних представників як це могло б бути у кращому випадку, або як це є у досвіді країн-учасниць Європейського Союзу.

ВИСНОВКИ

Дослідження управління сферою мистецтва в Україні є мінімальною потребою для розвитку простих управлінських основ у сферах культури та мистецтва, основ, які здатні у подальшому формувати державну політику у сфері культури, впроваджувати нові закони, які всіляко підтримуватимуть та заохочуватимуть розвиток культури та мистецтва в Україні. Українське мистецтво є помітним гравцем на світовому культурному рівні чим пишатися, є представники мистецтва чиї імена пролунали у майже всіх країнах світу і якими захопилися у більшій чи меншій мірі, що є високим показником спроможності та перспективи українського мистецтва. Культурний потенціал є явищем не випадковим або щасливим збігом, це є систематичне напрацювання великої кількості структур. Сектори культури та мистецтва в Україні представлені на державному рівні, Конституція України гарантує культурну та мистецьку діяльність в Україні. Є культура, є мистецтво, є суспільство, яке готове споживати мистецькі продукти, але немає розвитку сфери, якісного управління нею, своєчасного реагування на зміни у сфері. Саме тому дана магістерська робота починається з пояснення теоретико-методологічних засад взаємодії культури й влади. Дослідження сфер культури і мистецтва виявило прогалини, в першу чергу, в структуруванні самої проблеми управління сферою та прогнозуванні наслідків проблем у галузі. На цьому акцентовано увагу у першому розділі з метою роз'яснення, яку небезпеку можуть нести в собі не правильні визначення таких важливих ключових складових при формуванні державної політики управління сферою. Для чіткого уявлення значення та змісту культури та суспільного діалогу – основоположних елементів теми дослідження – було проведено дослідження та зіставлено аргументи видатних в окресленій сфері науковців. І явище культури, і явище суспільного діалогу було визначено як повноцінні системи, які окрім морально-етичних засад, побудовані на практичних застосуваннях їх як невід'ємних частин процесів та життєдіяльності суспільства, у тому числі і влади. Для останньої у ході дослідження було підтверджено безперервну взаємодію з культурою, де така сфера виступає впливовим інструментом

для налагодження якісного суспільного діалогу. Інтереси влади у культурі та зацікавленість з боку мистецтва у підтримці владою, як приклад, у вигляді державного фінансування, законодавчого захисту тощо, є рушійною силою у побудові взаємодії між ними. Дослідження питання взаємодії у висновку дає змогу говорити про наявні різноманітні типи владних впливів. Детальне вивчення типів взаємодії допомагає адаптувати наявні реалії під можливі схеми вирішення проблем, побудови стосунків між сферами, суспільством та культурою, мистецтвом та владою. Систематичність, впорядкованість є закономірними для явищ культури та суспільного діалогу, тому взаємодія влади й культури є не виключенням. Розглянувши основні можливі типи взаємодії було встановлено, що український напрям та українські традиції передбачають для культури та мистецтва «батьківську» турботу з боку держави, де при забезпеченні повноцінно законодавчих та нормотворчих гарантій, підтримці у бюджетуванні та окресленні вектору політики культури, останній надається багато можливостей, свобод у діяльності. Українська культура не готова до самостійного, повністю автономного існування без залучення влади, але й при тому вона здатна чітко визначати межі дозволеного для держави впливу. Взаємодія між культурою й владою передбачає прогрес для країни в цілому. Належне управління сферою може виступити у якості стимулюючого фактору на шляху до міжкультурного діалогу, який передбачає культуру та мистецтво як головних діючих осіб у налагодженні якісного суспільного діалогу. Наявність процесів міжкультурного діалогу є стримуванням від негативних наслідків конфліктів різного характеру та між різними учасниками. Досліджуючи поняття культури було визначено, що її вплив здатен нести як і позитивні, так і негативні наслідки, до перших, за умови наявності правильно побудованого суспільного діалогу, належать вирішення конфліктів міжнаціонального, військового, дискримінаційного характерів тощо, до другого – політизація мистецтва, пропаганди хибних цінностей, навіювання некоректної ідеології, примусу до негативних дій тощо.

Суттєвим для належного врядування у сферах культури й мистецтва є аналіз нормативно-законодавчої бази. Відштовхуючись від законів культура може як розквітати, так і потрапляти в непридатне для існування середовище. Дослідження основних наявних в Україні законів, які представляють інтереси культури та мистецтва, показало, що нормативно-законодавча база у сфері є змістовною, передбачає всі можливі аспекти, які

можуть потребувати врегулювання на державному рівні, відбувається повсякчасне оновлення старих законів, є спроба реагувати на зміни в суспільному запиті до сфери. Не можливо, на жаль, стверджувати, що українське законодавство є одним з кращих світових прикладів для галузі.

Дослідження міжнародного досвіду загалом та окремо досвіду вирішення проблем у висновку розкриває ключові аспекти, які Україні варто взяти до уваги. Серед іншого досвід Фінляндії звертає увагу на розділенні законодавчої бази для культури та мистецтва окремо, розгалуженні сфер мистецтва, де воно може бути як прибутковим, так і навпаки, академічним або аматорським, на волонтерських засадах, або існувати за рахунок спонсорства та донорів, закони Фінляндії у сфері мистецтва закріплюють низку вигідних можливостей для потенційних спонсорів та донорів, для різних видів мистецтва, де в залежності від прибутковості мистецької діяльності можуть бути створенні інклюзивні умови для існування. Досвід Європейського Союзу разом з ініціативою ООН розробив проект залучення культури в якості інструменту задля досягнення цілей Сталого розвитку, така ініціатива сприяє зрощуванню нового погляду на культуру та її можливості, адже для різних цілей на різних етапах сектору культури пропонується з дотриманням законів того чи іншого середовища, як-то економічного розвитку, або глобалізації суспільства, створити культурні умови для досягнення цих цілей.

Вивчаючи основні проблемні питання управління у сфері минулих років, було знайдено, що під час етапу становлення української незалежності, перехід від попередньої взаємодії культури з владою не був кардинально новим під час здобуття незалежності України. Правила гри лишилося такими ж, що суттєво змусило українську культуру посунутися на рівні нижче, ніж приміром як це було у інших країн за наявності подібних умов та можливостей. Помилка не своєчасного адаптування досвіду мистецького менеджменту до державного управління послабило як і саме мистецтво, так і саме управління сферою мистецтва.

В той час як у міжнародному досвіді культура відіграє вже роль інструменту досягнення цілей Сталого розвитку, в українському досвіді під час дослідження аспектів управління сферою хочеться наголосити на необхідності створення найпростіших умов, за яких культура може збагачуватися та бути плідною. Управління у сферах культури та мистецтва є скоріше інтуїтивним, ніж чітко аналізованим процесом з урахуванням всіх можливих наслідків культурної політики, передбачень змін у секторі,

потенційних ризиків та здобутків. Для початку пропонується звернути увагу на умови за яких можуть існувати культура та мистецтво в Україні, тільки завдяки створенню з боку управління сприятливого середовища, можна говорити про розвиток культури та підкорення міжнародних вершин. Чого, згідно з проведеного дослідження у ході даної роботи, в наявній стратегії культурної політики поки що не передбачається. Як було виявлено наявна стратегія, по-перше, суттєво не відрізняється від попередніх, а, по-друге, торкається важливих, але найпростіших аспектів для розвитку конкурентоспроможної культури. Коли у стратегії на декілька років сформовано забезпечення культурних благ, що, по суті, є прописано в Конституції України, а отже й мусить бути вже просто рутинним елементом в управлінні сферою, а культурна освіченість або культурна самоідентифікація народу, в країні якого ведеться не перший рік війна з російським агресором, не прописані, то аналіз дозволяє стверджувати про суттєву відстань від наявної стратегії до дійсно змістовної, актуальної, адаптованої до потреб громадян стратегії.

Так як метою магістерської роботи є дослідження та розробка нової системи механізмів державного управління у сфері мистецтва для налагодження якісного суспільного діалогу, яка в тому числі зможе налагодити якісний суспільний діалог, то у підсумку дослідження в рекомендаціях уряду було запропоновано механізм для розробки проекту реформи «Державне управління сферою мистецтва задля налагодження якісного суспільного діалогу». Чому саме проект реформи є кращим варіантом на етапі написання магістерської роботи, бо з точки зору на явні недоліки існуючої стратегії розвитку культури в Україні, на нормативно-законодавчу базу, яка має простір для доповнення, на не продуктивне управління сферою, яке задовольняє лише найперші потреби культури та мистецтва, єдиним правильним варіантом буде повне реформування галузі. Поки вона існує не в оновленому вигляді не систематичними доповненнями, які переважно були ініційовані Європейським Союзом на тлі обов'язкових передумов до вступу до Європейського Союзу, поки культура України не має змісту щодо формування ідеології країни, то доти українська культура не зможе перейти від рівня спостерігача до рівня активного і лідируючого учасника на міжнародній культурній арені, та найголовніше, що талановиті професіонали у галузі є доти не реалізованими у повній мірі відповідно до їхнього потенціалу, тому відбувається відтік професіоналів закордон, де існують кращі умови для створення мистецьких

та культурних продуктів. У пропозиціях та рекомендаціях прописано послідовність виконання необхідних кроків для впровадження реформи, як на етапах її розробки, так і на етапі її впровадження. Дослідження магістерської роботи вказує на ряд не опрацювання у галузі, якщо звернути на них увагу, то той міжнародний досвід, який було проаналізовано у роботі, може стати реальністю української культури та мистецтва.

У разі відсутності реформування сфер культури та мистецтва прогнозування для галузі може бути із року в рік на тому ж рівні, на якому є й на сьогоднішній день. Може відбуватися і занепад української культури, якщо рівень розвитку в Україні лишатиметься на вже наявному позитивному варіанта рівень розвитку інших країн буде зростати, тоді абсолютно логічним буде зростання відтоку професіоналів у галузі до країн, які надаватимуть їм кращі умови та перспективи для власної реалізації.

У висновку варто додати і наголосити, що культура та мистецтво є невід'ємними частини суспільства. Як тільки державна політика зробить акцент на примноженні культури та мистецтва в Україні, зверне увагу на те, яким чином і у якій мірі культурне середовище може виступати інструментом у державній політиці загалом, що спілкування з суспільством може перейти на новий рівень, цікавіший та продуктивні, ніж той, якого, по суті, наразі немає, коли управлінець у сферах культури та мистецтва розумітиме, яка місія покладена на нього і які відповідальність та обов'язки він несе перед суспільством за формування програми діяльності культурної сфери, як вона впливає на суспільний діалог, чи здатна вона вирішувати конфлікти, чи задовольняє вона всі потреби громадян, а не лише найперші тоді можна буде стверджувати, що управління сферою мистецтва відбувається на належному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про культуру: Закон України у редакції від 20.03.2020 № 2778-VI, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 05.01.2020).
2. В. І. Шинкарук . Діалог: філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovnnyk.pdf&ved=2ahUKEwjy67Oi_qzpAhUQtosKHZWvC0QQFnoECAQQA&usg=AOvVaw0kwKvHUGSrIIEvMGupa_TO (дата звернення: 10. 04. 2020).
3. Шумляєва І. Д. Соціальне партнерство як необхідна умова реалізації принципів демократичного врядування на регіональному рівні. *Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації* : матер. підсумк. наук.практ. конф. за міжнар. участю. 31 жовтня 2008 р. Одеса, 2008. С. 151–152; с.182. (дата звернення: 03. 03. 2020).
4. Ахиезер А. Архаизация как категория общественных наук. Журнал социологии и социальной антропологии. 2001. Т. 4. № 1. С. 89–100 URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://www.joursa.ru/sites/all/files/volumes/2001_1/Akhiezer_2001_1.pdf&ved=2ahUKEwi

9gsKip63pAhUl_SoKHe_MBnIQFjAAegQIBxAB&usg=AOvVaw0GTomZh7crcWi4hoFr7w_M (дата звернення: 05. 03. 2020).

5. Saunders H. Sustained Dialogue in Conflicts: Transformation and Change. Springer, 2012. P.126 URL: <https://books.google.com.ua/books?id=Hc3FAAAQBAJ&pg=PA56&lpg=PA56&dq=Saunders+%D0%9D.+Sustained+Dialogue+in+Conflicts&source=bl&ots=0PqluqDHGT&sig=ACfU3U3kTikQ-0KIzs3-iSt4sm0H8fdnvA&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwj1pLjVpa3pAhVilosKHTBYD0gQ6AEwDnoECAIQAQ#v=onepage&q=Saunders%20%D0%9D.%20Sustained%20Dialogue%20in%20Conflicts&f=false> (дата звернення: 08. 12. 2019).

6. Kroeber A. L. & Kluckhohn C. Culture: a critical review of concepts and definitions. Peabody Museum of Archaeology & Ethnology, Harvard University, 1952. P. 223 URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://www.pseudology.org/Psychology/CultureCriticalReview1952a.pdf&ved=2ahUKEwiGjPm6l63pAhXSIYsKHZZZDpQQFjABegQIBBAB&usg=AOvVaw0ZL-0keGP4jzazDTITpnOt> (дата звернення: 12. 02. 2020).

7. Wyszomirski Margaret. Arts and Culture. In The State of Nonprofit American. Ed. Lester M.Salamon.Washington D.C.:Brookings University Press, 2002. P. URL: https://www.researchgate.net/publication/272506164_Arts_and_Culture (дата звернення: 17. 03. 2020).

8. В.І.Малімон. Культурна політика держави як чинник реформування суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук з держ. управ.: Івано-Франківськ,2011. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/1938/1/an2189.pdf> (дата звернення: 08. 04. 2020).

9. Chartrand H. H. The Arm's Length Principle and the Arts.N.-Y.:American Council for Arts,1989 URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/ArmsLengthArts_paper.pdf&ved=2ahUKEwikyNuDqq3pAhUMxYsKHU0GDW4QFnoECAYQAA&usg=AOvVaw1O15MUUgl3dPrOXUFg12b- (дата звернення: 05. 03. 2020).

10. Жити разом у рівності і гідності: Біла книга Ради Європи з міжкультурного діалогу / Рада Європи, 2010.

URL:http://195.78.68.75/mcu/document/244962275/bila_knyga.doc (дата звернення: 28. 12. 2019).

11. Гройс Б. Комментарии к искусству. Искусство демократии. Москва: Художественный журнал, 2003. 334 с. URL: http://pb01.twirpx.net/0468/0468901_8F2D4DFE/groys_b_kommentarii_k_i_skusstvu. (дата звернення: 17. 11. 2019).

12. Триков В. Марінетті Філіппо Томазо. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Тернопіль: навчальна книга-Богдан, 2006. С. 119—120 URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Schavurskyi_Borys/Zarubizhni_pysmennyky_Entsiklopedychnyi_dovidnyk_Tom_2. (дата звернення: 08. 11. 2019).

13. Filippo Tommaso Marinetti, Il poema dei sansepolcristi. Italia: Tipografia del Popolo d'Italia, 1939. P. 15. URL: <https://it.m.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 20. 11. 2020).

14. Жвания Д. Футуризм как матрица фашизма. Sensus novus, 2014. URL: <https://www.sensusnovus.ru/analytics/2014/02/06/18265.html> (дата звернення: 20. 11. 2019).

15. Г. Грэм. Философия искусства. Введение в эстетику. Москва: Слово/SLOVO. 2004. С.220-226.

16. Черепанин В. М. Культура й політика: проблеми взаємовпливу. Наукові записки. Том. 49. Теорія та історія культури. 2006. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7685/Cherepanyn_Suchasne_mystetstvo_i_politychne.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&ved=2ahUKEwIemYW8na3pAhXS-ioKHd7LAZgQFjAAegQIBxAB&usg=AOvVaw2q_TwkgulA6yJXqQua3DR4 (дата звернення: 12. 12. 2019).

17. Ігнатченко І. Г. Державне управління культурою в Україні в умовах формування інформаційного суспільства. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. № 24 URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2041/1/Ignatchenko_92.pdf&ved=2ahUKEwi_yqTgmK3pAhXqk4sKHZBrDS8QFjAAegQIAxAB&usg=AOvVaw0QDrakiJc4evC-Jip4Duom (дата звернення: 5. 04. 2020).

18. Пахлова С. Є. Специфіка публічного управління у сфері культури: український та європейський досвід. *Теорія та практика*

державного управління. 2010. Вип. № 4. С. 343-350. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/3/20.pdf> (дата звернення: 01.05.2020).

19. Батіщева О. С. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. Львів, 2007. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2007/07boskug.zip (дата звернення: 25.03.2020).

20. Конституція України : станом на 01.01.2020 р. №254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Ст. 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.04.2020).

21. Конституція України : станом на 01.01.2020 р. №254к/96-ВР / Верховна Рада України. Ст. 85. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.04.2020).

22. Про затвердження положення про мистецьку школу: наказ М-ва Культури України від 09 серпня 2018 р. № 686, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18> (дата звернення: 11.05.2020).

23. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 04.11.2018 р. №554/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.05.2020).

24. Про театри і театральну справу: Закон України у ред. від 13.02.2020р. №2605-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15> (дата звернення: 11.05.2020).

25. Про гастрольні заходи в Україні: Закон України у ред. від 11.11.2017 №1115-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-15> (дата звернення: 11.05.2020).

26. Про кінематографію: Закон України у ред. від 20.10.2019р. №9/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.05.2020).

27. Про державну службу: Закон України у ред. від 18.04.2020 р. №889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 11.05.2020).

28. Про запобігання корупції: Закон України у ред. від 19.04.2020 р. №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 11.05.2020).

29. Про адміністративні послуги: Закон України у ред. від 19.04.2020 р. 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> (дата звернення: 11.05.2020).

30. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України у ред. від 02.04.2010 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.05.2020).

31. Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення загальнодоступних заходів у сферах культури та мистецтва: постанова Кабінету Міністрів України у ред. від 06.03.2020 р. №338-2018-п. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-2018-%D0%BF> (дата звернення: 11.05.2020).

32. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.05. 2019 р. 355-2019-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/355-2019-%D1%80> (дата звернення: 10. 05. 2020).

33. Lindeborg Lisbeth. The value of arts and culture for regional development : a Scandinavian. *Regions and cities*. London, 2013. Vol. 64,p.300-302 URL: <https://books.google.com.ua/books?id=Rf6AAAAAQBAJ&pg=PA330&lpg=PA330&dq=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8+%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B5+%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0&source=bl&ots=5dspGZUR3s&sig=ACfU3U3625Vgfg26i6nqeGQjZj7cGwknHQ&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwjcy9ChxMXoAhWfwcQBHZOXBDgQ6AEwDXoECAkQAQ#v=onepage&q=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%20%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0&f=false> (дата звернення: 16. 01. 2020).

34. Цілі Сталого розвитку: Україна. Національна доповідь / М-во економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL : https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf&ved=2ahUKEwjY4ajr

63pAhWB2aYKHbCmB_gQFjAiegQIBRAB&usg=AOvVaw28jjTb3y4glpL3rBNltrQn (дата звернення: 01. 03. 2020).

35. The 2030 Agenda for Sustainable Development. Voices if the City / UNESCO, 2019 URL : https://en.unesco.org/creative-cities/sites/creative-cities/files/16_pages_villes_creatives_uk_bd. (дата звернення: 06. 02. 2020).

36. Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Преамбула : резолюція / Генеральна Асамблея ООН, 2015. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/Agenda2030_UA.pdf&ved=2ahUKEwiZkKy9ga7pAhVPxaYKHUUIBCcQFjACegQIBxAB&usg=AOvVaw30ywSWHkqRGqA5cgx9tDi0 (дата звернення: 01. 03. 2020).

37. Agenda 21 for culture: agenda / cities, local governments, 2004. URL: <http://www.agenda21culture.net/documents/document-1> (дата звернення: 06. 02. 2020).

38. Culture 21: Actions / Bilbao, 2015 URL : http://agenda21culture.net/sites/default/files/files/culture21-actions/c21_015_en. (дата звернення: 07. 02. 2020).

39. 3rd UCLG Culture Summit: programme / Buenos Aires, 2019 URL : http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/programa_cumbrecultura_buenosaires2019_eng. (дата звернення: 07. 02. 2020).

40. Європейська культурна Конвенція: конвенція / Рада Європи, 1954. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/018?coconventions_WAR_coeconventionsportlet_languageId=ru_RU] (дата звернення: 18. 02. 2020).

41. Про Європейський Союз: угода в ред. Лісабонської угоди від 13 грудня 2007 р. / Маастрихт, 1992 . URL: <http://eulaw.ru/treaties/teu> <http://n-europe.eu/glossary/term/646>] (дата звернення: 15. 12. 2019).

42. Культурна столиця Європи: веб-сайт. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Культурна_столиця_Європи (дата звернення: 10. 12. 2019).

43. Погорелова І. С. Культурна спадщина як складова культурної політики Європейського Союзу. Київ: ДВНЗ КН Економічний універ. ім. В. Гетьмана, URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/28979/152->

157.pdf%3Fsequence%3D2%26isAllowed%3Dy&ved=2ahUKEwjOkeCjma7pAhWFIIsKHcMBDmEQFjAGegQIChAB&usg=AOvVaw3djScTdG7hnD Dg- : (дата звернення: 25. 03. 2020).

44. Єдність у різноманітті: веб-сайт. 2019. URL : <https://uaculture.org/texts/yednist-u-riznomanitti/> (дата звернення: 25. 03. 2020).

45. Katarzyna Anna Iskra. Fact Sheets on the European Union. European Parliament : Europarl, 2020. URL : http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_3.6.1. (дата звернення: 25. 03. 2020).

46. Культура. Про програму : веб-сайт. URL: <https://creativeeurope.in.ua/programs/categories/1>(дата звернення: 03. 12. 2019).

47. Данн Вільям Н. Державна політика: вступ до аналізу: підручник для ВНЗ / В. Н. Данн ; пер. з англ. Г. Є. Краснокутський. - О. : АО БАХВА, 2005. 504 С. URL: https://ipas.org.ua/images/doc/Library/Books/dann_2005_derzhavna_polityk_a. (дата звернення: 03. 01. 2020).

48. Dewey Patricia. The Shift from Arts Management to Cultural Administration:What's in a Name? URL : <https://www.scribd.com/document/209112461/From-Arts-Management-to-Cultural-> (дата звернення: 20. 02. 2020).

49. Робота Міністерства Культури : план. Київ: М-во Культури , 2019. URL : http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245455157&cat_id=245248386 (дата звернення: 14. 02. 2020).

50. Огляд культурної політики України: звіт експертів / Рада Європи, 2017. URL : <http://195.78.68.75/mcu/document/245236759/Zvit>. (дата звернення: 12. 04. 2020).

51. Ціль 4.2 : програма діяльності Кабінету Міністрів України / Кабінет Міністрів України, 29.09.2019 р. URL : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=66959&pf35401=502354> (дата звернення: 24. 12. 2019).